

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
Навчально-науковий інститут історії та філософії
Кафедра права та методики викладання правознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор навчально-наукового
інституту історії та філософії
Ю.В. Подрез

01 жовтня 2018 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ОСНОВИ РИМСЬКОГО ПРАВА

Перший (бакалаврський) рівень

галузь знань: 08 Право
спеціальність: 081 Право
освітньо-професійна програма: Право
Мова навчання: українська

Погоджено
науково-методичною комісією
Навчально-наукового
інституту історії та філософії
28 вересня 2018 р.
Голова: Подрез Ю.В.
к. істор. н., доцент

Суми - 2018

Розробник:

Шестопалов Роман Миколайович – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права та методики викладання правознавства

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри права та методики викладання правознавства

Протокол № 2 від 28 вересня 2018 р.

В.о. завідувача кафедри

кандидат педагогічних наук, доцент

О.М. Іваній

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Бакалавр	Обов'язкова	
		Рік підготовки:	
1-й		1-й	
Семестр			
1-й		1-й	
Лекції			
32 год.		8 год.	
Практичні, семінарські			
44 год.		8 год.	
Самостійна робота			
70 год.		132 год.	
Консультації:			
4 год.	2 год.		
Загальна кількість годин – 150	Вид контролю: залік		

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Майбутнє України як демографічної та правової держави вбачається в економіці, побудованій на засадах ринкової. Вільне підприємництво, свобода договору, консенсус у цивільно-правових відносинах, рівноправність усіх суб'єктів права перед законом та інші демократичні інститути мають визначити засади громадського суспільства.

Для побудови такої держави необхідні висококваліфіковані фахівці-юристи, які мають бути добре обізнані з принципами та основними положеннями сучасного приватного права, яке веде свій родовід із часів Стародавнього Риму. Без таких знань і таких фахівців розбудова демократичної і правової держави на засадах ринкової економіки неможлива. Тому, оскільки без доброго опанування надбанням минулого неможливо успішно будувати майбутнє, цивілістичну підготовку сучасних юристів треба починати з ґрунтового ознайомлення із здобутками правової культури Стародавнього Риму, яка найбільш яскраво проявилася в римському цивільному праві.

Україна за типом правової системи належить до романо-германської правової сім'ї, що також пояснює актуальність і важливість дисципліни, так як Україна прямує до європейської правової культури, яка своїми витокami бере початок з римської приватної спадщини.

Предметом вивчення дисципліни «Основи римського права» є: основні принципи, доктринальні засади, правові джерела, окремі поняття, терміни, визначення, дефініції, юридичні категорії та інститути римської держави та права, особливості феномену рецепції римського права та правового регулювання публічних і приватно-правових відносин і основних конструкційно-догматичних проблем цивільного права, які зберігають своє науково-практичне значення під час аналізу та розробки сучасного праворозуміння.

Мета дисципліни:

- формування у студентів як основи знань у галузі римської і сучасної цивілістики, так і в силу універсального значення права-фундаменту юридичного мислення взагалі;
- висвітлення фундаментальних понять та категорій, таких як справедливість, добросовісність, правові вимоги, речове та особисте право, юридична угода, захист права, статус особи, зобов'язання, борг та відповідальність, та інші;
- формування професійного праворозуміння та правової культури майбутнього юриста шляхом засвоєння надбання римської правової культури;
- Вивчення основних принципів, понять та інститутів римського приватного права, вирішення казусів.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **загальних компетентностей**:

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.

ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **фахових компетентностей**:

ФК 2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

ФК5. Здатність застосовувати знання засад і змісту інститутів міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.

ФК 12. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.

ФК 13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначеної освітньо-професійною програмою **інтегральної компетентності, а саме:** здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

2. Передумови для вивчення дисципліни

«Основи римського права» – теоретико-історична дисципліна, безпосередньо пов'язана з теорією держави і права, яка розробляє загальні для всіх юридичних наук проблеми; вивчення основ римського права передбачає попереднє освоєння ними теоретичної бази та понятійного апарату юридичних наук.

Вивчення основ римського права неможливе без вивчення конкретних історичних умов розвитку римських правових інститутів. Глибше опанувати курс допоможе вивчення історії держави і права зарубіжних країн, державного права зарубіжних країн.

Найбільш важливим і безпосереднім є зв'язок римського права з сучасним цивільним правом, основою якого і є римське приватне право. Римське право – це цивілістика, яка допомагає майбутнім юристам опанувати сутність цивільно-правових інститутів на сучасному рівні. На прикладах римського права студент вчитиметься аналізувати норми права в динаміці історичного розвитку, що передбачає оволодіння правовими знаннями для розвитку його майбутньої професійної правосвідомості.

3. Результати навчання за дисципліною

<p>Знання</p>	<p>ПРЗ 1. Концептуальні знання, набуті у процесі навчання та професійної діяльності, включаючи певні знання сучасних досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності</p> <p>ПРЗ 2. Критичне осмислення основних теорій, принципів, методів і понять у навчанні та професійній діяльності, зокрема на межі предметних галузей</p>	<p>Студент повинен знати на достатньому рівні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - поняття та предмет римського права; - рецепцію римського приватного права у Європі та усьому світі; - загальні поняття цивільного, сімейного, процесуального, спадкового права; - головні джерела римського права; - проте виникнення, становлення та розвитку головних інститутів римського приватного права; - основні принципи римського права; - вплив римського приватного права на розвиток сучасного цивільного права
<p>Уміння</p>	<p>ПРУ 2. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання</p> <p>ПРУ 4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми</p> <p>ПРУ 5. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю</p> <p>ПРУ 6. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему</p>	<p>Студент повинен уміти на достатньому рівні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - відмежувати цивільні майнові відносини від інших майнових відносин; - розуміти рецепцію норм римського права; - тлумачити норми пам'яток римського права; - поєднати норми римського права з правовими нормами сучасного приватного права України.

Комунікація	ПРК 3. Відтворювати зміст, демонструючи розуміння з основних професійних та суспільних тем	Студент повинен володіти на достатньому рівні: - самостійно аналізувати і користуватися джерелами римського права; - творчо застосовувати знання про римське приватне право при вивченні сучасного цивільного права.
--------------------	---	---

4. Критерії оцінювання результатів навчання

Шкала ЄКТС	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
A	Вільно володіє навчальним матеріалом, висловлює свої думки, робить аргументовані висновки, рецензує відповіді інших студентів, творчо виконує індивідуальні та колективні завдання; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань; вільно використовує нові інформаційні технології для поповнення власних знань.
B	Вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання на практиці; узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає незначні огріхи у порівняннях, формулюванні висновків, застосуванні теоретичних знань.
C	Недостатньо повне засвоює навчальний матеріал, намагається застосовувати знання на практиці; узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає огріхи у порівняннях, формулюванні висновків, застосуванні теоретичних знань на практиці. засвоєння матеріалу
D	Володіє навчальним матеріалом поверхово, фрагментарно, на рівні запам'ятовування відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знайомий з основними поняттями навчального матеріалу.
E	Частково володіє навчальним матеріалом, не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації має елементарні нестійкі навички виконання завдання
FX	Має фрагментарні знання при незначному загальному обсязі навчального матеріалу; відсутні сформовані уміння та навички; під час відповіді допускається суттєві помилки.
F	Не володіє навчальним матеріалом

Розподіл балів

Денна форма навчання

Поточний контроль							Разом	Загальна сума
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	75	100
Поточний контроль								
10	10	10	15	10	10	10		
Контроль самостійної роботи								
4	4	4	4	3	3	3	25	

Заочна форма навчання

Поточний контроль							Разом	Загальна сума
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	65	100
Поточний контроль								
		15		15	20	15		
Контроль самостійної роботи								
5	5	5	5	5	5	5	35	

4.1. Критерії оцінювання видів роботи для поточного контролю

Під час оцінювання результатів навчання застосовується накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання якості виконання студентами всіх видів аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності, спрямованих на опанування навчального навантаження шляхом поточного та підсумкового контролю. Система оцінювання курсу реалізується згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів під час відвідування лекцій, участі у семінарах, виконання тестових завдань та виконання інших видів самостійної роботи. Поточний контроль складається з таких компонентів:

- **75 бали (65 балів - для студентів заочної форми навчання):** участь у **семінарах** – підготовка аналітичних звітів та доповідей і пред'явлення результатів в аудиторії у вигляді усних відповідей, участь в обговоренні семінарських питань / дискусіях, виконання практичних завдань, виконання завдань тестового контролю.

- **25 балів (35 балів - для студентів заочної форми навчання):** опрацювання теоретичного матеріалу, виконання індивідуальних завдань, підготування рефератів, есе тощо).

Разом - **100 балів.**

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90 – 100	A	відмінно
82 - 89	B	добре
74 - 81	C	
64 - 73	D	задовільно
60 - 63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

5. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання дисципліни є:

- усний контроль. Усний контроль здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування. При індивідуальному опитуванні викладач ставить перед здобувачем вищої освіти декілька запитань, при фронтальному – серію логічно пов'язаних між собою питань перед усією аудиторією;

- письмовий контроль. Здійснюється за допомогою письмових робіт, які можуть бути короткочасними (15-20 хв.) і протягом усього заняття. Письмовий контроль відрізняється також глибиною діагностики (поверховий зріз чи ґрунтовний аналіз);

- тестовий контроль. Тести – спеціальні завдання, виконання (чи невиконання) яких вказує на наявність (або відсутність) у здобувача вищої освіти певних знань, умінь.

- підготовка доповідей, есе, презентацій. Передбачає виконання здобувачами вищої освіти різних форм завдань.

Питання для підсумкового контролю:

1. Загальна характеристика римського права. Роль римського права в історії права, його вплив на цивільне право сучасних держав.
2. Розподіл римського права на публічне і приватне. Система римського приватного права.
3. Поняття і види джерел римського права.
4. Кодифікація Юстиніана.

5. Виникнення державного суду. Легісакційний, формулярний та екстраординарний процеси.
6. Поняття і види позовів. Відмінність речових позовів від особистих позовів.
7. Особливі засоби преторського захисту (інтердикти, стіпуляція, введення у володіння, відновлення в первинному положенні).
8. Позовна давність та її значення. Відмінність зупинення перебігу позовної давності від її переривання.
9. Поняття реституції.
10. Поняття особи: правоздатність та дієздатність. Розподіл населення Римської держави.
11. Юридичні особи.
12. Римська сім'я. Агнатська і когнатська спорідненість.
13. Брак. Умови вступу до браку.
14. Види браку. Конкубінат.
15. Особисті і майнові відносини між подружжям.
16. Правовідносини батьків і дітей. Батьківська влада.
17. Опіка та піклування.
18. Зміст речових прав. Відмінність речових прав від зобов'язальних.
19. Види речових прав.
20. Поняття і види речей.
21. Родові і індивідуально визначені речі. Тілесні і безтілесні речі. Плоди.
22. Володіння: поняття, види, виникнення і припинення. Відмінність володіння від тримання.
23. Захист володіння. Форми преторського захисту володіння. Основні володільницькі інтердикти.
24. Поняття і зміст права власності. Зміст права приватної власності.
25. Види права власності.
26. Придбання і втрата права приватної власності.
27. Поняття права сумісної власності.
28. Захист права власності.
29. Відмінність права власності від права володіння.
30. Правомочність власника.
31. Придбання права власності за давністю.
32. Захоплення нікому не належних речей.
33. Поняття і види прав на чужі речі.
34. Сервітути. Поняття і види.
35. Земельні сервітути.
36. Особисті сервітути.
37. Придбання, втрата, захист сервітутів.
38. Емфітевіз і суперфіцій. Відмінність земельних сервітутів від емфітевізіса.
39. Особисті сервітути.
40. Заставне право. Види застав.
41. Поняття і види зобов'язання.

42. Підстави виникнення зобов'язання. Припинення зобов'язання.
43. Сторони в зобов'язанні. Заміна осіб в зобов'язанні.
44. Зобов'язання з декількома кредиторами або боржниками.
45. Виконання зобов'язань.
46. Забезпечення зобов'язань.
47. Поняття неустойки.
48. Прострочення виконання.
49. Відповідальність боржника за невиконання зобов'язання. Відшкодування збитку.
50. Характер цивільно-правової відповідальності.
51. Види цивільно-правових порушень.
52. Види збитків.
53. Поняття ризику випадкової загибелі речі. Загальне правило переходу ризику випадкової загибелі речі.
54. Майнова відповідальність без вини.
55. Поняття і види правочинів. Відмінність правочинів від делікту та від договору.
56. Поняття і види договорів.
57. Умови дійсності договорів.
58. Зміст договору.
59. Відмінність договору від зобов'язання.
60. Укладення договору. Представництво.
61. Волевиявлення як умова дійсності договору. Пороки волевиявлення.
62. Відмінність відкладальної умови від відмінняльної.
63. Вербальні контракти. Літеральні контракти.
64. Реальні контракти.
65. Договір позики.
66. Договір позички.
67. Договір схову (поклажі).
68. Договір застави.
69. Консенсуальні контракти.
70. Договір купівлі-продажу.
71. Договір найму.
72. Договір підряду.
73. Договір доручення.
74. Договір товариства.
75. Безіменні контракти.
76. Договір міни.
77. Оцінювальний договір.
78. Пакти і їх види. Преторські і імператорські пакти. Відмінність «голих» пактів від «одягнених».
79. Зобов'язання як би з договору.
80. Зобов'язання з деліктів.
81. Зобов'язання як би з делікту.
82. Поняття і види деліктів.

83. Умови деліктної відповідальності.
84. Види позадоговірних зобов'язань.
85. Зобов'язання з безпідставного збагачення.
86. Зобов'язання з оплати неіснуючого боргу.
87. Права і обов'язки як би з договору ведення чужої справи без доручення.
88. Основні поняття спадкового права.
89. Спадкоємство за заповітом: поняття заповіту, умови дійсності заповіту.
90. Обов'язкова частка найближчих родичів.
91. Спадкоємство за законом.
92. Прийняття спадщини, способи прийняття.
93. Спадкова трансмісія.
94. Правові наслідки прийняття спадку.
95. Сінгулярне спадкоємство.
96. Легат або заповідальний відказ. Фідеікоміси.

6. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РИМСЬКОГО ПРАВА

Мета вивчення: дати студентам поняття про римське приватне право як цивільне законодавство високоорганізованого рабовласницького суспільства, що у своєму розвитку пройшло кілька етапів і постійно удосконалювалося в залежності від вимог свого часу; визначити його історичну роль у становленні цивільного права європейських держав, у тому числі й у нашій країні; звернути увагу студентів на значення римського приватного права для сучасного юриста.

Основна проблема: сучасна наука цивільного права пройнята духом римського цивільного права. Рецепційоване, що діяло тривалий період у багатьох країнах Європи в якості загального, римське цивільне право залишило глибокий слід у правосвідомості, цивільному законодавстві та науці цивільного права.

План

1. Поняття, предмет, основні історичні етапи римського приватного права.
2. Система римського приватного права.
3. Джерела римського приватного права.
4. Значення римської юриспруденції.
5. Рецепція римського приватного права.

Основний зміст

Поняття сучасного цивільного права можна визначити як сукупність правових норм, що регулюють майнові і деякі немайнові відносини між учасниками обороту методом рівності сторін.

У Стародавньому Римі існувало три системи: цивільне право, право народів, преторське право, що складало цивільне право.

Цивільне право регулювало майнові відносини між римськими громадянами. Право народів регулювало майнові відносини як між римськими громадянами з однієї сторони і перегринами з іншої, так і між самими перегринами. Преторське право склалося в результаті практичної діяльності преторів і деяких інших магістратів. Преторське право регулювало майнові відносини, як між римськими громадянами, так і перегринами, однак застосовувалося у випадках, коли норми цивільного права і права народів виявлялися нездатними врегулювати нові відносини.

Стародавній Рим був центром юриспруденції, що народжувалася. Найбільш ретельно і глибоко розроблені два основних правових інститути, що мали вирішальне значення для зміцнення рабовласницького панування і господарського обороту: інститут необмеженої індивідуальної приватної власності й інститут договору.

З XII століття починається активне пристосування римського приватного права (рецепція) до нових виробничих відносин Південної і Центральної Європи, що потім поширилося на всю Європу. Рецепції римського права значною мірою сприяли його абстрактний характер, відділення від землі, що його породила, здатність приживлятися в будь-яких економічних умовах.

Джерела римського права. Закони XII таблиць, прийняті в 451-450 р.р. до н.е., були першим писаним правом і першим записом звичаїв. Старий, пов'язаний з родовим устроєм, звичай був замінений писаним правом, що закріплює приватну власність, рабство і нерівноправність. Постанови народних зборів Риму – вищий державний орган. Він приймав чи відміняв війну й укладав мир.

Едикти магістратів. Преторське право. Претор перед вступом на посаду оголошував едикт, у якому проголошував правила правосуддя, заздалегідь вивчивши едикти попередників. Правила були зручні для захисту виникаючих відносин. Претор оголошував в едиктах правила, яких бракувало в цивільному праві, вносив доповнення в цивільне право. Створені преторами правила постійно перетворювалися в правові норми.

Постанова сенату – сенатус консульти з I до середини III ст. н.е. стають основною формою законодавства, в них викладались загальні принципові положення, які претори повинні були здійснити в своїх едиктах.

Діяльність юристів. У період принципату центр правотворчої діяльності переміщується від преторів до юристів. Найбільш видатні юристи одержують право давати офіційні консультації, а судді засновують на них свої рішення, приймаючи їх як обов'язкові. Юристи вишукують нові рішення правових питань повсякденного життя, правові засоби задоволення потреб обороту, що швидко розвивався.

Імператорські конституції. З встановленням абсолютної монархії правотворча діяльність цілком зосередилася в руках імператора.

ТЕМА 2. ЗАХИСТ ПОРУШЕНОГО ПРАВА

Мета вивчення: дати поняття про найдавніші форми цивільного процесу і форми звернення в суд; показати роль державних органів у Стародавньому Римі в боротьбі з правопорушеннями.

Основна проблема: вивчити захист порушених прав у Стародавньому Римі.

План

1. Цивільний процес по римському праву.
2. Форми цивільного процесу.
3. Поняття і види позовів.
4. Особливі засоби преторського захисту.
5. Позовна давність.

Основний зміст

Захист порушених прав Римі. Виникнення державного суду у формі легісакційного процесу. Боротьба держави з приватною саморозправою. Поняття судового процесу. Сторони в справі. Розгляд справи у претора в суді. Стадії легісакційного процесу. Забезпечення явки відповідача. Розгляд справи в присяжного судді.

Формулярний процес, як гнучкий і ефективний процес у захисті інтересів рабовласницького класу. Заміна ритуальних дій формулою, що була інструкцією для судді. Претор формулює основи цивільно-правової політики в країні. Система норм цивільного права замінюється системою позовів, із факту надання позову виводиться наявність матеріального права, а не навпаки.

Екстраординарний процес – розгляд майнових суперечок особисто магістратом. Офіційний виклик відповідача в суд і оскарження.

Позов – як право домагатися через суд того, що тобі належить. Речовий позов і особистий позов. Позови строгого права і позови доброї совісті. Види позовів за об'ємом і метою: позови для відновлення порушеного майнового права і штрафні позови, що мали своєю метою піддати відповідача штрафу. Позови за аналогією. Позови з фікцією. Кондикції.

Особливі засоби преторського захисту: інтердикти – накази претора.

Стипуляція – обіцянка. Введення у володіння. Відновлення в первісному положенні – реституція.

Позовна давність – термін для звернення в суд. Час надає право одному, одночасно позбавляючи права іншого. Визначення початку перебігу терміну. Перерва й установка терміну. Сплив строку позовної давності як позбавлення захисту з боку держави.

ТЕМА 3. ОСОБИ (PERSONAE)

Мета вивчення: дати студентам уявлення про правову нерівність населення Римської держави, про те, що римське приватне право було правом високоорганізованого рабовласницького суспільства.

Основна проблема: правова нерівність населення Римської держави спричиняла обмеження в здійсненні і захисті прав різних категорій жителів Римської держави.

План

1. Поняття особи. Суб'єкт права.
2. Правоздатність і дієздатність осіб.
3. Особливості правового положення деяких категорій жителів Рима:
 - римських громадян;
 - латинів;
 - перегринів;
 - вільновідпущеників;
 - колонів;
 - рабів.
4. Юридичні особи в римському приватному праві.

Основний зміст

Давньоримська держава була рабовласницькою. В основі виробничих відносин була власність на засоби виробництва і рабів. Основні класи: рабовласники і раби. Римське право вважало рабство нормальним і справедливим і закріплювало рабську залежність і безправність рабів, проголошувало безмежну сваволю рабовласників. Правовими засобами подавляється всякий протест і з'являється легальний терор.

Суб'єкт права – всякий, хто здатен мати право. Це соціально-економічне явище. Вільна людина могла бути продана в рабство.

Правосуб'єктність – це воля, громадянство і родинний стан. За родинним станом населення поділялося на осіб свого права (глави сімейств) і осіб чужого права.

Здатність людини бути носієм визначених прав називалася правоздатністю: право вступати в законний шлюб і право займатися торгівлею (право бути власником), бути спадкоємцем і спадкодавцем, вести цивільно-правові спори в суді.

Дієздатність – здатність робити юридично значущі дії і відповідати за них. Реституція – визнання угод недійсними через недосвідченість сторін. Попечитель (куратор) обмежував дієздатність осіб з 14 до 25 років, угоди укладалися тільки з його згоди. Обмежувалися в дієздатності марнотратники. Обмеження за безчестя. Опікуни і попечителі піклувалися про майнові інтереси підопічних.

Римські громадяни мали найбільшу правоздатність у політичній, майновій і сімейній сферах, службі в армії, брали участь і голосували на народних зборах, мали право бути обраними на посаду магістратів.

Латини не могли служити в римських легіонах, обиратися на посади магістратів. Могли під час перебування в Римі брати участь у народних зборах і голосувати. Могли одружуватися і торгувати. Могли придбати статус римського громадянина.

Перегрини – сусідні з Італією, скорені Римом народи, не мали політичних прав, керувалися власним національним правом. Перегринський претор регулював цивільно-правові відносини.

Раби вважалися річчю і не мали прав. У більш пізній період раби могли керувати майном – право рабського пекулія. Раб міг укласти договори для раціонального ведення господарства від імені хазяїна.

Вільновідпущеник – відпущений на волю раб. Лібертин – вільновідпущеник римського громадянина, обмежений одружуватися, знаходився у залежності від хазяїна, зобов'язаний робити послуги й виплачувати аліменти, не міг викликати хазяїна в суд.

Колон – колишній дрібний орендар землі, юридично незалежний, міг піти в інше місце, але фактично економічна залежність перетворюється в юридичну.

Юридичні особи – корпорації – у цивільному праві прирівнюються до фізичних осіб. Окремі особи можуть вийти зі складу. Майно належить юридичній особі, а не окремим членам.

ТЕМА 4. СІМЕЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Мета вивчення: дати студентам поняття про розвиток сімейних правовідносин у Стародавньому Римі, показати зв'язок між пригнобленим положенням рабів і таким же положенням членів родини в давньоримському суспільстві.

Основна проблема: у родині дружина не мала юридичної самостійності і була обмежена в правах. Батько панував над дітьми, і влада його була безмежна.

План

1. Римська родина. Агнати і когнати.
2. Поняття і види шлюбу.
3. Припинення шлюбу.
4. Правовідносини подружжя.
5. Правовідносини батьків і дітей. Батьківська влада.
6. Узаконення й усиновлення.
7. Опіка і піклування.

Основний зміст

Родина – засноване на шлюбі і кровному спорідненні невелике об'єднання осіб, пов'язаних спільністю побуту, взаємною допомогою і моральною відповідальністю.

Агнатська родина заснована на підпорядкуванні влади домовладці, інші агнати – це родичі тільки по чоловічій лінії. Вони були без прав, підвладні і не могли брати участь у громадському обороті.

Когнатська родина – кровна – спадщина передавалася кровним дітям, більш близький ступінь споріднення.

Шлюб - є союз чоловіка і жінки, спільність всього життя, єднання божественного і людського права.

Законний римський шлюб за цивільним правом укладався між римськими громадянами – шлюб з чоловічою владою та шлюб без чоловічої влади.

Конкубінат – фактично шлюбні відносини людей, що не могли вступити в законний римський шлюб; шлюб не породжував юридичних наслідків, імені батька, аліментів, спадкування і т.д.

Шлюб з чоловічою владою – дружина в повній залежності.

Шлюб без чоловічої влади – дружина - незалежна особистість, можливість розлучення для жінки.

Укладання шлюбу шляхом встановлення (манус) руки над дружиною, шляхом релігійних обрядів, набувальницької давнини.

Умови вступу в шлюб – вільне волевиявлення нареченого і нареченої, досягнення шлюбного віку 14 років для чоловіків, 12 років для жінок, наявність права одружуватися (тільки римські громадяни), незнаходження в іншому нерозірваному шлюбі, відсутність близького споріднення.

Припинення шлюбу – смертю чи розлученням (порушення вірності, замах на життя, нездатність до дітородіння, дошлюбного життя, відхід у монастир).

Правові відносини подружжя при шлюбі з чоловічою владою: дружина юридично не самостійна, чоловік міг карати, вимагати як річ, продати в рабство чи кабалу. Майно дружини переходило чоловіку. Дружина не власник, не спадкоємець після чоловіка нарівні з дітьми.

При шлюбі без чоловічої влади дружина зберігала права після шлюбу, чоловік не міг покарати дружину, вимагати назад, майно чоловіка і дружини роздільні. Заборонялося дарування між подружжям. Могли вступати в угоди між собою. Дружина давала придане, а чоловік дошлюбне дарування.

Правові відносини батьків і дітей. Безмежна влада батька. У кровній родині мати має право проживати з дорослими дітьми після розлучення на аліменти дітей. Батьківська влада могла встановлюватися також шляхом узаконення власних дітей, народжених поза шлюбом.

Усиновлення – влада над чужими дітьми.

Припинення батьківської влади в результаті смерті батька чи дітей, з волі батька – еманципація. Син здобував повну правоздатність і

самостійність, але втрачав спадщину. Батько зберігав право користування половиною майна сина.

ТЕМА 5. РЕЧОВЕ ПРАВО

Мета вивчення: показати, що цивільно-правові відносини виникають, в основному, з приводу речей, майна, тому питання розділу майна, перерозподілу, а також захисту майнових прав були головною метою громадського суспільства; звернути увагу на те, що речове право захищало майнові права рабовласників.

Основна проблема: речовий позов застосовувався для захисту прав на речі, майно. Оточуючі зобов'язані поважати права, дотримуватися і не порушувати їх.

План

1. Поняття речового права.
2. Поняття і класифікація речей.
3. Система речових прав.
4. Володіння і його види.
5. Поняття і зміст права власності.
6. Способи придбання власності.
7. Захист і припинення права власності.
8. Права на чужі речі.

Основний зміст

Речове право – якщо об'єктом права були речі, особисте право – якщо об'єктом права були дії, що мають правове значення, наприклад, надання речі в тимчасове користування з умовою повернення власнику. Якщо об'єкт права річ – речове право, якщо об'єкт права дія – зобов'язальне право. Речові права відрізняються абсолютним характером з одного боку – суб'єкт речового права, з іншого боку – абсолютно всі оточуючі люди. Зобов'язальні відносини носять відносний характер і виникають відносно конкретно визначених осіб, наприклад: продавець – покупець. Відповідач по особовому позову завжди відомий заздалегідь.

Необмежена віндикація. Річ – визначена частина природи, що представляє деяку цінність для її власника. Безтілесна річ – не матеріальна.

Манципні та неманципні речі – основні засоби виробництва і предмети споживання. При відчуженні манципних речей (земля, раби, худоба) було потрібно дотримання обряду манципації – засвідчення факту переходу права власності.

Речі тілесні і безтілесні (права спадкування, право з договору). Речі рухомі і нерухомі.

Речі, що знаходяться в обороті і речі, вилучені з обороту (повітря, вода, що тече, моря, публічні речі римського народу: театр).

Речі родові і індивідуально-визначені (унікальні). Родові речі вимірюються числом, вагою, мірою і взаємозамінні. У відношенні

індивідуально-визначених речей застосовувався принцип – власник несе ризик випадкової загибелі речі.

Речі подільні і неподільні. Речі споживані і не споживані.

Речі прості і складні.

Головна річ і приналежності до неї.

Плоди природні і цивільні. Доходи.

Майно як сукупність прав і обов'язків власника. Володіння – фактичне володіння річчю незалежно від наявності права на неї. Римські юристи розуміли володіння як фактичне володіння річчю, поєднане з наміром вважати її своєю.

Тримання – фактичне володіння річчю без наміру вважати її своєю.

Володіння законне і незаконне.

Прекарій – надання власником свого майна іншим особам у тимчасове і безкоштовне користування.

Секвестарії – передача спірної речі на збереження до суду третій особі. Сумлінне і несумлінне володіння. Захист фактичного володіння річчю інтердиктами.

ТЕМА 6. ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО

Мета вивчення: дати поняття студентам про регулювання майнових відносин у сфері виробництва і громадського обігу в Стародавньому Римі; показати велике значення, що приділяли давньоримські юристи правовому регулюванню взаємин учасників товарообміну, тому вони встановлювали їх учасникам певні права й обов'язки.

Основна проблема: предметом зобов'язального права є певне поведження зобов'язаної особи, її позитивні чи негативні дії.

План

1. Поняття і види зобов'язань.
2. Підстави виникнення зобов'язань.
3. Поняття і класифікація контрактів.
4. Умови виконання зобов'язань. Прострочення виконання та його наслідки.
5. Система забезпечення виконання зобов'язань.
6. Позадоговірні зобов'язання.

Основний зміст

Зобов'язання – це правове відношення, в силу якого одна сторона (кредитор) має право вимагати, щоб інша сторона (боржник) що-небудь дала, зробила чи надала.

Однобічні зобов'язання, договір позики. Зобов'язання регулюють сферу виробництва, переміщення і розподіл товарів. Зобов'язання виникали з певних юридичних фактів (фактум-зроблене) – реальних подій, народження людини, укладання договору, здійснення злочину чи провини. Події і дії.

Правомірні дії, спрямовані на досягнення певного результату (права й обов'язків) називаються угодами.

Двосторонні договори. Договірне цивільне правопорушення. Делікт – позадоговірне правопорушення, заподіяння майнової шкоди.

Сторони в зобов'язанні: боржник і кредитор. Зобов'язання дольові і солідарні. Заміна сторін у зобов'язанні. Новація – відновлення зобов'язання – передача вимоги до іншої особи.

Цесія – ведення справи через представника. Переведення боргу. Виконання зобов'язань. Зобов'язання повинно бути виконане в інтересах кредитора. Виконує зобов'язання боржник. Місце виконання зобов'язання по знаходженню нерухомості чи на вибір боржника. Час виконання як термін платежу, за згодою сторін чи негайно. Наслідки прострочення. Виконання повинно строго відповідати змісту зобов'язання. Наслідки невиконання зобов'язань. Відповідальність боржника при наявності провини і шкоди. Безвинна відповідальність – випадкова загибель.

Забезпечення зобов'язань: завдаток, неустойка, поручительство, застава.

Припинення зобов'язання, крім виконання. Новація. Випадкова неможливість виконання.

Договір є угода двох або декількох осіб про здійснення якої-небудь правової дії чи про стримування від здійснення якої-небудь дії. Предмет договору – дія чи бездіяльність.

Контракти як формальні угоди.

Пакти – неформальні угоди по совісті. Оплатні і безоплатні договори. Законність договору. Воля сторін і способи її вираження. Обман. Примус іншої сторони. Правоздатність і дієздатність сторін. Зміст договору – права та обов'язки сторін. Умови договору: істотні, звичайні, випадкові.

Терміни – визначені і невизначені. Чисті договори.

Ціль договору – кауза (найближча мета). Каузальні договори. Абстрактні договори.

Укладання договору (контрактус) – стягати, зводити в одну волю сторін. Оферта (пропозиція) – пропозиція.

Акцепт – прийняття пропозиції. Вербальні договори – усні (вербис), стипуляція (клятва) у присутності свідків. Строго формальний договір.

Поручительство – договір, яким устанавлювалася додаткова (акцесорна) відповідальність поручителя за виконання зобов'язання боржником. Літеральні (письмові) контракти. Прибутково-видаткові книги. Реальні контракти – фактична передача речі: позика, позичка, поклажа, застава.

Консенсуальні контракти: купівля-продаж, найм речі, послуг, доручення. Безіменні контракти. Договір міни. Оцінний договір. Пакти.

Позадоговірні зобов'язання – ведення чужих справ без доручення. Позов про повернення недолжносплаченого, украденого. Делікатні зобов'язання.

ТЕМА 7. СПАДКОВЕ ПРАВО

Мета вивчення: показати, що спадкування – це продовження здійснення права власності за допомогою узаконеного переходу майна померлої особи до спадкоємців.

Основна проблема: спадкування виникло тому, що була необхідність узаконити перехід майна померлого власника до інших осіб з метою захисту прав і інтересів громадян.

План

1. Поняття і види спадкування.
2. Спадкування за законом.
3. Спадкування за заповітом:
 - форми заповітів;
 - зміст заповітів;
 - відкриття заповітів;
 - недійсність заповітів;
 - відкликання заповіту;
 - кодіцили.
4. Прийняття спадщини.
5. Легати і фідейкоміси.

Основний зміст

Спадкування – це перехід майна після смерті його власника до інших осіб. Майно – це сукупність прав і обов'язків померлого.

Спадкове право – сукупність правових норм, що регулюють порядок переходу майна небіжчика до інших осіб.

Спадкодавець – особа, після смерті якої залишається майно.

Спадкоємець – особа, до якої переходить у встановленому порядку майно небіжчика.

Види спадкування: за законом та за тастаментом (заповітом).

Наступництво мало бути універсальним або сингулярним.

Етапи розвитку римського спадкового права:

- за *jus civile*;
- за преторським едиктом;
- за імператорськими законами;
- у праві Юстиніана.

Заповіт – це розпорядження власника своїм майном на випадок смерті.

Форми заповіту: публічні та приватні; письмові та усні.

Легат – це розпорядження спадкодавця у заповіті про надання будь-якої майнової вигоди за рахунок спадкового майна третій особі – відказ одержувачу.

7. Структура та обсяг навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		Лекції	Практ.	Конс.	Самост. робота		Лекції	Практ.	Конс.	Самост. робота
Тема 1. Загальна характеристика римського права	20	4	6	-	10	19	1	-	-	18
Тема 2. Захист порушеного права	21	4	6	1	10	24	2	-	2	20
Тема 3. Особи	22	4	8	-	10	23	1	2	-	20
Тема 4. Сімейні правовідносини	21	4	6	1	10	22	2	-	-	20
Тема 5. Речове право	22	6	6	-	10	20	-	2	-	18
Тема 6. Зобов'язальне право	22	6	6	-	10	20	-	2	-	18
Тема 7. Спадкове право	22	4	6	2	10	22	2	2	-	18
Усього годин	150	32	44	4	70	150	8	8	2	132

7.1. Теми семінарських занять

Тема 1: Загальна характеристика римського приватного права – 6 год.

1. Поняття та предмет римського приватного права.
2. Система римського права.
3. Поняття і види джерел римського приватного права.
4. Значення римської юриспруденції.
5. Видатні римські юристи: Ульпіан, Папініан, Модестін, Павло і Гай.

Тема 2: Захист порушеного права – 6 год.

1. Найдавніша форма захисту порушеного права. Виникнення суду.
2. Поняття, основні риси цивільного процесу.
3. Форми цивільного процесу:
 - легісакційний;
 - формулярний;
 - екстраординарний.
4. Поняття і види позовів.
5. Особливі засоби преторського захисту: інтердикти, стимуляція, введення у володіння, реституція.
6. Позовна давність.

Тема 3: Особи – 8 год.

1. Поняття суб'єкта права. Правосуб'єктність.
2. Поняття і види дієздатності.
3. Обмеження цивільної правоздатності. Зменшення честі.
4. Правове положення римських громадян.
5. Правове положення латинів і перегринів.
6. Правове положення вільновідпущеників і колонів.
7. Правове положення рабів.
8. Юридичні особи в римському приватному праві.

Тема 4: Сімейні правовідносини – 6 год.

1. Римська родина. Агнатське і когнатське споріднення.
2. Шлюб і його види.
3. Укладання і припинення шлюбу.
4. Батьківська влада. Правові відносини батьків і дітей.
5. Узаконення й усиновлення.

Тема 5: Речове право – 6 год.

1. Поняття та система речового права.
2. Поняття і класифікація речей у римському приватному праві.
3. Володіння і його види.
4. Поняття і види права власності.
5. Набуття і припинення права власності.
6. Поняття і види прав на чужі речі:
 - сервітути;
 - суперфіцій;
 - емфітевзіс;
 - застава.

Тема 6: Зобов'язальне право – 6 год.

1. Загальна характеристика зобов'язального права.
2. Поняття та класифікація зобов'язань.
3. Підстави виникнення зобов'язань, сторони в зобов'язанні.
4. Поняття і види договорів, умови дійсності договорів.
5. Вербальні і літеральні контракти: поняття і загальна характеристика.
6. Реальні, консенсуальні контракти.

Тема 7: Спадкове право – 6 год.

1. Основні поняття інституту спадкування.
2. Спадкування за законом. Черги спадкоємців.
3. Спадкування за заповітом.
4. Легати і фідейкоміси.
5. Набуття спадщини.

7.2. Самостійна робота

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

I Дайте визначення:

1. Римське право.
2. Публічне право.
3. Приватне право.
4. Система римського права.
5. Етапи розвитку римського приватного права.
6. Джерела римського приватного права. Закони XII таблиць.
7. Види імператорських конституцій (едикти, рескрипти, мандати, декрети).
8. Едикти магістратів, преторів.
9. Кодифікація римського приватного права.

II Контрольні питання:

1. Назвіть фактори, що сприяли успішному розвитку юридичної науки в Стародавньому Римі.
2. Який принцип покладений в основу розділу права на приватне і публічне?
3. Проаналізуйте походження і характерні риси *jus civile*. Співвіднесіть його з поняттям «цивільне право». Чи можливо вживання терміну «громадянське право» – суспільне право.
4. В чому полягає принципове розходження між цивільним правом і правом народів? Коли і з яких причин ці системи права зливаються воедино?
5. Вкажіть основні етапи і періоди становлення і розвитку римського приватного права.
6. Що варто розуміти під джерелом права? В яких значеннях вони виступають?
7. Назвіть джерела цивільного права.
8. Проаналізуйте історію створення і зміст Законів XII таблиць і складіть обґрунтований висновок щодо їх походження і сутності, як форми правоутворення. Чи можна їх вважати кодифікацією цивільного права?
9. Як узгодити (і чи можливо) відоме «дозволено все те, що не заборонено» із сентенцією Павла (префект преторія III, IV ст. до н.е.) «не все те, що дозволено, гідно поваги».
10. Чому, по-вашому, становлення сучасного юриста немислимо без знання основ римського приватного права?

ТЕМА 2. ЗАХИСТ ПОРУШЕНОГО ПРАВА

I Дайте визначення:

1. Цивільний процес за римським правом.
2. Види цивільного процесу.
3. Поняття позову.
4. Види позовів.
5. Особливі засоби преторського захисту.
6. Позовна давність.

II Контрольні питання:

1. Яким способом римляни здійснювали захист своїх порушених прав у давнину?
2. З яких двох стадій складався цивільний процес у період Республіки? Яка була роль претора?
3. Дайте характеристику легісакційного процесу. Назвіть переваги і недоліки цього процесу.
4. Чим пояснюється історична заміна легісакційного процесу формулярним?
5. Що таке екстраординарний процес?
6. Що таке позов? Дайте характеристику речовому позову.
7. Дайте характеристику особовому позову.
8. Які були види позовів?
9. Що таке “особливі засоби преторського захисту”?
10. Що таке інтердикт, стипуляція, введення у володіння, реституція?
11. Що таке позовна давність?
12. Які наслідки пропуску терміну позовної давності?

III Казуси:

Казус 1. Сильний вітер, зірвавши з даху будинку черепицю, потягнув її на сусідський двір, де нею була убита вівця.

1. Чи можливий позов до хазяїна черепиці?
2. Якщо можливий, то який – речовий чи персональний?
3. Про що позов?
4. Яким образом буде обчислена його сума?
5. Складіть формулу позову, виділивши інтенцію і кондемнацію.

Казус 2. Деякий студент запропонував лахмітнику хламиду для продажу, вклавши в кишеню золотий солід. Покупець, намацавши гроші, негайно заплатив викликану студентом суму, що явно перевищила нормальну ціну.

Одержавши гроші, студент, не випускаючи з рук хламиду, витрусив солід, після чого віддав її лахмітнику. Той закричав і потяг студента до претора, обвинувачуючи його в обмані. Стоячи перед претором, студент висунув наступну екцепцію: а) солід, як і всяка монета, не продається; б) гроші за своєю природою не можуть служити приналежністю одягу і тому не можуть бути предметом *ні позову про збиток* (стосовно до даного випадку), ні тим більше *позову про обман*.

1. Чи згодні ви з аргументацією відповідача?
2. Чи може позивач наполягати на *відшкодуванні збитку*, що виник через різницю між дійсною вартістю речі і сплаченою за неї ціною? Чи на виплаті йому різниці між дійсною вартістю майна, що стало предметом купівлі-продажу, і тим, що він за нього заплатив?
3. Чи може йти мова про обман (*dolus*), тобто про хитрість, що мала на меті обійти, уловити, обдурити іншого, як це формулює юрист Лабейон? А виходить, про “порок угоди”?

4. Якщо ви згодні дати лахмітнику позов, зробіть спробу скласти його формулу для того, щоб вона укладала в собі інтенцію, екцепцію і кондемнацію.

5. Яку з екцепцій ви оберете?

Пам'ятайте, що за словами Ульпіана (Д. 44.1.1) “в екцепції відповідач є позивачем”.

Казус 3. А.А. жадає від Н.Н., щоб той негайно погнав свою худобу з ячмінного поля, що належить А.А. У свою чергу Н.Н. наполягає на ремонті свого забору, ушкодженого через недбайливість А.А., через що худоба і проникла на ячмінне поле. Обое звернулися за сприянням до претора.

Чи можуть вони вимагати інтердикту? Якого? Яких?

Казус 4. Заповіт був не цілком ясним і тому оскарженим. І позивач запитав юриста Цельза, чи може виступити як свідок той, хто під диктування умираючого писав заповіт. “Чи я не розумію питання, – відповів юрист, – чи він просто дурний”. Що хотів сказати Цельз?

Казус 5. А. неодноразово просив Б. про сплату боргу в розмірі 1000 сестерціїв. Б. щораз ухилявся, але потім сказав А.: “Ти мені набрид. І щоб відчепитися від тебе, я заплачу. Але дай клятвену обіцянку, що більше ти до мене з цим приставати не будеш?” А. заприсягся. Але Б. усе не платив.

Створилася дивна ситуація: якщо мовчати – нічого не одержати, якщо заявити позов – порушити клятву.

Що міг би сказати з цього приводу претор?

Казус 6. Римському юристу I ст.. Яволену Прискусу (займав консульську посаду при імператорах Трояні й Адріані) належить відомий вираз “Усяке визначення в цивільному праві небезпечно”.

В цієї формули є закінчення, дане самим Яволеном (Д. 50.17.202). Укажіть яке:

а) тому що воно не піддається точному формулюванню;

б) тому що воно буде обмежувати суд;

в) тому що мало випадків, коли воно не може бути спростовано.

Пояснення. Звернемося для прикладу до казусу 4. Що повинен був сказати (і що дійсно сказав) Цельз, відповідаючи на задане йому питання? Чи треба виключити з числа свідків у справі про спірну спадщину того, хто писав заповіт під диктовку заповідача? Хто ж краще його може сказати суду про те, що побажав виразити у своєму заповіті спадкоємець? Тому Цельз і відповів: “Чи я не розумію твого питання, чи він дурний”.

Казус 7. Дорослі сини звернулися до батька з вимогою розподілу майна, посилаючись на те, що воно є їх загальною власністю. Однак батько виконати цю вимогу відмовився, вказавши, що сини знаходяться під його владою, а тому є не суб'єктами, а об'єктами права. Хто з них прав?

Казус 8. Неемансипованого тридцятирічного сина призначили на посаду міського претора. Батько пишався цим призначенням, але звернувся до сина, як до посадової особи, з питанням: хто з них може підкорятися іншому: він сину – як кожен громадянин Риму – магістрату, чи син йому, як *paterfamilias*? Дайте мотивоване роз'яснення.

Казус 9. До юриста звернулися з питанням: “Що робити, якщо особа, яка досягла 25 років, продала себе в рабство, тобто, якщо вона одержала частину ціни? Чи може вона потім бути відновлена в правах?” Дайте мотивовану відповідь.

Казус 10. Юриста запитали: “Чи повинен хазяїн судна відповідати за дії всіх членів свого екіпажу? Чи враховується те, що він сам не завдавав шкоди? Чи однаково він відповідає за їх дії, чи може враховуватися та обставина – вільні вони чи раби?” Дайте консультацію.

Казус 11. Рабиня вийшла заміж і передала чоловіку як придане певну кількість грошей. Через деякий час колишній хазяїн рабині звернувся до її чоловіка з позовом про вимогу зазначеної суми, посилаючись на те, що гроші належать йому. Відповідач заперечував позов, посилаючись на те, що після укладання шлюбу він звільнив свою дружину з рабства, і вона тепер є вільною жінкою. Крім того, вказав він, після укладання шлюбу вже пройшло більше 10 років.

Як вирішити справу? Дайте оцінку аргументам сторін.

Казус 12. Три римляни уклали угоду про створення своєрідного товариства взаємодопомоги. В даній угоді вони передбачили, що веденням спільних справ буде займатися Тицій, Луцилій надасть приміщення для магазину, а Валеріус виділяє для загальних потреб певну суму грошей. Прибутки повинні поділятися в рівних частинах між всіма учасниками договору. Через деякий час Луцилій помер, і його спадкоємці звернулися з вимогою до Тицію і Валеріусу про звільнення приміщення, а також про виплату їм частини прибутку, отриманої з моменту смерті Луцилія до моменту представлення позову. Відповідачі послалися на те, що магазин був переданий у користування товариству і, отже, поверненню не підлягає. Що стосується виплати частини прибутку, те вони готові це зробити за умови вступу когось зі спадкоємців у товариство.

Вирішіть суперечку.

ТЕМА 3. ОСОБИ (PERSONAE)

I Дайте визначення:

1. Поняття особи.
2. Поняття правоздатності. Основні елементи правоздатності римських громадян.
3. Дієздатність.
4. Латини.
5. Перегрини.
6. Правове положення вільновідпущеників.
7. Раби.
8. Юридична особа.
9. Види юридичних осіб.

II Контрольні питання:

1. Яким статусом потрібно було володіти, щоб бути суб'єктом права?
2. Хто такий “*paterfamilias*”?

3. Що входило в зміст правоздатності римського громадянина?
4. Які три статуси в Римі дозволяли мати повну правоздатність?
5. Як розуміти дієздатність у Римі, що її обмежувало?
6. Якими були право- і дієздатність жінки в Римі в порівнянні з чоловіками?
7. Як набувалося і втрачалось громадянство Рима?
8. Хто такі латини?
9. Хто такі переґрини?
10. Яким був юридичний статус рабів?
11. Які джерела рабства і шляхи його припинення?
12. Що таке рабський пекулій?
13. Хто такі вільновідпущеники?
14. Хто такі колони?
15. Що таке “юридична особа”? Два типи юридичних осіб.

III Казуси:

Казус 1. При якій умові правоздатність поширювалася і на дитину, яка знаходиться в утробі матері, тобто ще не народжену на світ?

Казус 2. Які причини могли штовхнути особу, яка володіє повнотою прав, до применшення власної правоздатності?

Казус 3. Що розумілося під так званим персональним правом? Чим повинен був відрізнятися едикт переґринського претора від едикту претора цивільного?

Казус 4. Які зміни в юридичному статусі фізичних осіб були пов’язані з виникненням і поширенням пекулія?

Казус 5. У чому найбільш істотна відмінність фізичної особи від юридичної і що їх зближало?

Казус 6. Яких прав був позбавлений переґрин: права володіння квіритською власністю? Права спадкування майна? Права влади над дружиною і дітьми (манус)? Права заняття ремісничою чи торговою діяльністю? Права переселення з колонії в Рим? Права вимагати розгляду його позову в легісакційному процесі?

Казус 7. Під час епідемії деяка похоронна колегія, витративши власні кошти, звернулася по допомогу до банкиру-трапезиту, але не змогла повернути позику у встановлений термін. Чи міг банкір обернути стягнення на майно окремих членів колегії?

ТЕМА 4. СІМЕЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

I Дайте визначення:

1. Родина.
2. Види споріднення.
3. Шлюб.
4. Види шлюбу.
5. Умови для вступу в шлюб.
6. Способи укладання шлюбу.
7. Розірвання шлюбу.
8. Майнові відносини між подружжям.

9. Усиновлення.
10. Узаконення.
11. Опіка.
12. Піклування.

II Контрольні питання:

1. Що таке *familia*? Хто такий *paterfamilias*, його правовий статус?
2. На чому засноване агнатське споріднення?
3. На чому засноване когнатське споріднення?
4. Що таке законний римський шлюб? У чому його відмінність від конкубінату?
5. Які умови вступу в шлюб?
6. В чому принципова різниця між двома основними видами законного римського шлюбу?
7. Як укладався шлюб *cum manu*?
8. Як укладався шлюб *sine manu*?
9. Якими способами відбувалося розлучення у різних формах законного римського шлюбу?
10. Яке правове положення жінки при шлюбі *cum manu*? *Sine manu*?
11. Що таке придане? Який був правовий порядок розпорядження цим майном?
12. Що таке батьківська влада в римському цивільному праві? Якими способами вона встановлювалася?
13. Як відбувалося усиновлення осіб свого права й осіб чужого права?
14. Що таке узаконення?
15. Який порядок встановлення і припинення опіки?
16. Що таке піклування?

III Казуси:

Казус 1. Дорослі сини зажадали в батька розділу майна родини на тій підставі, що воно являється їх загальною власністю. Батько відповів відмовленням, посилаючись на те, що діти, знаходячись у його владі, є об'єктами права, але не суб'єктами його, що їх положення визначається тільки одним: обов'язки – так, права – ні. Чи не так це?

Казус 2. В римського громадянина Тиверія було три онуки. Один народився від сина, що жив разом з батьком. Інший народився в родині емансипованого сина. Третій був народжений дочкою, що знаходилася в “правильному шлюбі”. Який з онуків знаходився під владою діда?

Казус 3. Древнє римське право забороняло позашлюбні зв'язки і звабу вільних жінок. Чи поширювалося це правило на холостяків і вдівців, коли їх конкубінами ставали рабині чи вільновідпущені?

Казус 4. У функції римських жерців-понтіфіків входило спостереження за “схоронністю” стародавніх римських патриціанських родів. Навіщо, маючи це на увазі, була потрібно присутність понтифіків при усиновленні?

Казус 5. Ми говорили про те, що полонення патерфаміліас робило його сина повновладним, але з поверненням батька з полону усе поверталось до

колишнього правового стану. Якщо ж батько помре в полоні і це стане відомим, з якого моменту син буде вважатися повновладним (це може мати важливе значення для укладених ним угод і т..) – з моменту полону батька чи з моменту його смерті в полоні? Як вірніше визначити ситуацію, породжену полоном висхідного, – як утрату його повновладдя в родині чи її призупинення?

Казус 6. По досягненні повноліття усиновлений став доводити, що, якби він був повноправним і здатним до визначення власної вигоди, він ніколи не погодився б з актом усиновлення. Чи служило це підставою для примусу патерфаміліас до еманципації усиновленого?

Казус 7. Заповідач виразив свою волю й у тім, щоб опікуном його дітей, минаючи найближчого агнату, зробився “відданий мені раб Панфіл, якого я тим самим відпускаю на волю”. Чи законно це?

Казус 8. Якими способами знищується агнатичний зв’язок?

Казус 9. Що таке *capitis deminutio*, і в яких формах вона існувала? Чи піддавався римський громадянин зменшенню правоздатності, коли, бажаючи одержати землю, призначену для розподілу між латинами (жителями прилягаючого до Рима Лаціуму), він переходив у їх стан?

Казус 10. Коли опікуна призначав претор, було потрібно, щоб з обраної їм кандидатурою погодилися не менш шести з десяти плебейських трибунів. Що стояло за такою строгістю?

Казус 11. При укладанні шлюбного договору було сказано, що придане повертається дружині в повному обсязі, якщо розлучення буде вимагати чоловік з його ініціативи і без вини дружини. Чи вправі дружина від власного імені заявити позов про повернення приданого? Якщо такого договору не було, чи могла дружина, при аналогічних обставинах, звернутися за захистом до претора?

Казус 12. Чи поверталось придане в шлюбі сине ману після смерті дружини? Якщо так, то кому?

Казус 13. З дозволу батька син пішов на військову службу. Згодом він досяг високого положення і купив маєток. Батько ж, втягнутий у невдалу угоду, розорився. Чи вправі він розплатитися з кредиторами маєтком сина?

Казус 14. При сумніві в дійсному правовому статусі раба варто вважати його: а) рабом; б) вільним (сентенція Помпонія, Д. 50.17.20).

Казус 15. Неемансипованого тридцятирічного сина призначили на посаду міського претора. Батько пишався цим призначенням, але звернувся до сина, як до посадової особи, з питанням: хто з них може підкорятися іншому: він сину – як кожен громадянин Рима – магістрату, чи син йому, як *paterfamilias*? Дайте мотивоване роз’яснення.

Казус 16. До юриста звернулися з питанням: “Що робити, якщо особа, що досягла 25 років, продала себе в рабство, тобто, якщо вона одержала частину ціни? Чи може вона потім бути відновлена в правах?” Дайте мотивовану відповідь.

Казус 17. Юриста запитали: “Чи повинен хазяїн судна відповідати за дії всіх членів свого екіпажа? Чи враховується те, що він сам не завдавав шкоди?”

Чи однаково він відповідає за їх дії, чи може враховуватися та обставина – вільні вони чи раби?” Дайте консультацію.

Казус 18. Рабиня вийшла заміж і передала чоловіку як придане певну кількість грошей. Через деякий час колишній хазяїн рабині звернувся до її чоловіка з позовом про витребування зазначеної суми, посилаючись на те, що гроші належать йому. Відповідач заперечував позов, посилаючись на те, що після укладання шлюбу він звільнив свою дружину з рабства, і вона тепер є вільною жінкою. Крім того, указав він, після укладання шлюбу вже пройшло більше 10 років.

Як вирішити справу? Дайте оцінку аргументам сторін.

Казус 19. Три римляни уклали угоду про створення своєрідного товариства взаємодопомоги. У даній угоді вони передбачили, що веденням спільних справ буде займатися Тицій, Луцилій надасть приміщення для магазину, а Валеріус виділяє для загальних потреб визначену суму грошей. Прибутки повинні поділятися в рівних частинах між всіма учасниками договору. Через деякий час Луцилій помер, і його спадкоємці звернулися з вимогою до Тицію і Валеріусу про звільнення приміщення, а також про виплату їм частини прибутку, отриманої з моменту смерті Луцилія до моменту представлення позову.

Відповідачі послалися на те, що магазин був переданий у користування товариству і, отже, поверненню не підлягає.

Що стосується виплати частини прибутку, то вони готові це зробити за умови вступу когось зі спадкоємців у товариство.

Вирішіть суперечку.

ТЕМА 5 . РЕЧОВЕ ПРАВО

I Дайте визначення:

1. Поняття речового права.
2. Класифікація речей.
3. Види речових прав.
4. Володіння.
5. Інтердикт.
6. Поняття права власності.
7. Зміст права власності.
8. Види власності.
9. Способи придбання права власності.
10. Захист права власності.
11. Права на чужі речі.
12. Сервітути.
13. Емфітевзіс.
14. Суперфіцій.

II Контрольні питання:

1. Що таке речове право?
2. Які Ви знаєте види речових прав?
3. Що Ви знаєте про класифікацію речей у Стародавньому Римі?

4. Назвіть характерні риси майнових відносин (права власності).
5. Дайте визначення права власності й охарактеризуйте його зміст.
6. Які Ви знаєте позови для захисту права власності?
7. Охарактеризуйте віндикаційний позов.
8. Які способи придбання власності були відомі римському праву? Назвіть підстави припинення права власності.
9. Що таке володіння?
10. Чим відрізняється володіння від права власності, від тримання?
11. Як виникало і припинялося володіння?
12. Якими інтердиктами захищалося володіння?
13. Що таке сервітути?
14. Які Ви знаєте сервітути?
15. Що таке суперфіцій?
16. Що таке емфітевзіс?
17. Чи відноситься застава до прав на чужі речі?

III Казуси:

Казус 1. Дикий олень, поранений таврованою стрілою, був уже схоплений мисливцем, але зумів вирватися й утекти. Майже негайно ж його застрелив інший мисливець. Хто власник здобичі?

Казус 2. Чужа мічена вівця прибула до чужої череди і паслася на чужому лузі все літо. Зрештою, вона була знайдена хазяїном.

Чи вправі він накинути на неї мотузку і повести до себе, незважаючи на протест власника? Чи має значення той факт, що володіння вівцею було ненасильницьким і відкритим (не таємним)? Чи може бути прийнята до уваги зустрічна вимога про збиток, пов'язаний із прокормом вівці, її охороною й ін.?

Казус 3. Дві особи, які сперечалися про право власності на дорогоцінну річ, погодилися залишити її на збереження третій особі (секвестору) аж до рішення суду.

Чи стане секвестор власником коштовності? Держателем? Що буде, якщо хто-небудь із тих, хто сперечається зажадає від секвестора передачі речі чи спробує захопити її силою? Чи вправі секвестор вимагати собі власницького захисту?

Казус 4. Як визначити правове положення депозитарію, тобто особи, якій хто-небудь передає свої речі на збереження, якщо врахувати, що збереження чужих речей є його професійним заняттям: власник, держатель? Хто?

Казус 5. Чи буде власником заставоприймач, якщо відомо, що він не може і не повинен відноситися до закладеної речі як до своєї? Якщо буде, то яким? Чи надається заставоприймачу власницький захист?

Казус 6. Сумлінний покупець купив через незнання крадену річ. Чи може він посилатися на витікання терміну набувальницької давнини?

Казус 7. Депозитарій виразив намір придбати у власність річ, передану йому на збереження. Поклажедавець погодився і прийняв гроші.

Чи вимагає така угода фактичної передачі речі, щоб стати законною?

Казус 8. А.А. окупував чужу землю, впевнений, що її власник Н.Н. не посміє вчинити опір. Тут втрутилася третя особа, яка, ґрунтуючись на порочності володіння, заявила вимогу про повернення захопленої землі в первісний стан.

Чи законний цей позов?

Казус 9. Власник будинку, зданого в оренду А.А., зажадав негайного виселення останнього під тим приводом, що будинок йому потрібен самому для переобладнання під крамницю. Орендар заперечував на тій підставі, що контрактом термін оренди не встановлений, і зажадав собі від претора інтердикт про захист тримання.

Ґрунтовно?

Казус 10. Дехто А. одержав у пекарій землю, для того, щоб у встановлений термін вона була повернута власнику. Останній, однак, зажадав повернення прекарія до закінчення терміну, установленого контрактом.

Чи правомірні його дії? Наскільки договір про термін користування прекарним майном відповідає правовому статусу прекарія?

Казус 11. Діючи з доручення патерфаміліас, син окупував землю, що пустує, приєднавши її до свого пекулію. Через рік патерфаміліас помер, і син успадкував майно фамілії.

З якого моменту буде обчислюватися давнісний термін у відношенні власницької землі – з моменту заволодіння чи зі смертю батька?

Казус 12. У питанні про природу володіння в німецькій юридичній літературі були висловлені дві протилежні точки зору. Одна – відомим романістом Савіньї, засновником так названої історичної школи права (перша половина ХІХ ст.), інша – відомим Р. Ієрингом, що жив пізніше.

Савіньї вважав, що захист володіння закономірний тому, що власник відноситься до предмета володіння як до своєї власності. Якщо такого “наміру” немає – немає і володіння; мова може йти лише про тримання, що не може захищатися інтердиктом безпосередньо, тобто без участі власника.

Ієринг, критикуючи Савіньї, запропонував своє тлумачення питання. Власник, як він думав, не може відноситися до власницької речі як до власності. Тому і захист його права є захист власницький, і як такий він може бути оскаржений дійсним власником. Володіння речами є не стільки юридичне відношення, скільки соціально-економічне, введене з розумінь, пов’язаних із суспільним інтересом.

Якій концепції надамо перевагу? Чи можна висунути третю?

Казус 13. Хазяїн окупованої власником землі з’явився раніше витікання терміну набувальницької давнини, але погодився з пропозицією власника про продаж йому землі.

Чи вправі покупець вимагати зменшення покупної ціни внаслідок зроблених їм поліпшень (осушення, огороження)? Чи будуть враховані ці витрати при задоволенні позову про визнання права власності (при ексцепції власника)?

Казус 14. Як зрозуміти сентенцію Ульпіана: “Кого насильно позбавили володіння, продовжує вважатися власником” (Д. 41.2.17)? Що звідси випливає?

Казус 15. Ми набуваємо володіння:

- а) тілесним впливом на річ;
- б) за домовленістю;
- в) волею володіти;
- г) із необхідності (і проти волі);
- д) заради якої-небудь сторонньої вигоди.

Оберіть дві умови, що Папініан (особистий друг імператора Півночі, з 203 р. префект преторія) вважав визначальними (Д. 4.6.19).

Казус 16. Як тлумачити вислів: “Коли ми призначені спадкоємцями, до нас після прийняття спадщини переходять всі права. Володіння, однак, не стосується нас, якщо не буде захоплено природним шляхом” (Д. 41.2.23)?

Казус 17. В чому полягає принципове розходження між правом власності і володінням? Чи можна заперечити ствердження, що між ними “нічого спільного”?

Казус 18. Чи можна застосувати до римського права приватної власності епітет “необмежена”? Чи існувала така власність взагалі?

Чому говорять, що право приватної власності є “найбільш абсолютне право користатися і розпоряджатися речами”, але уникають говорити “абсолютне”?

Казус 19. Син успадкував у числі іншого майна власницьку землю. Яким є це придбання – первісним чи похідним?

До настання терміну набувальницької давнини зазначеному володінню бракує декількох місяців. Чи може воно бути відібрано третьою особою? Чи буде сину-спадкоємцю зарахований власницький термін батька чи його треба починати спочатку?

Казус 20. Двоє купили в складчину раба.

Чи буде їх власність складатися в реальних чи ідеальних частках? Яким образом ідеальну частку можна перетворити в реальну і реальну в ідеальну?

Казус 21. Хтось замовив скульптору портрет своєї дружини і надав для цієї мети мармур. Тим часом скульптор одержав більш вигідне замовлення — виліпити скульптурний портрет імператора. Не маючи під рукою матеріалу, він використовував мармур першого замовника. Той, побачивши результат, погодився прийняти й оплатити скульптуру імператора. Скульптор заперечував, опираючись на те, що власником виробу повинно вважати майстра, “що вдихнув в безжиттєвий камінь душу”. Замовник наполягав на тому, що власність повинна належати тому, хто надав матеріал, тому що в основі всякої духовної діяльності лежить “груба матерія”.

Як вирішили цю суперечку римські юристи? Що думаєте про це ви? Чи істотно для рішення суперечки те, що матеріалом, переданим скульптору, міг бути не мармур, а мідь, золото, срібло? Як зважувалася описана суперечка в праві Юстиніан?

Казус 22. Чим відрізняється петиторний позов від негаторного?

Казус 23. Ким ставав позивач, що удався до *actio Publiciana* і виграв справу, – преторським власником чи квіритським?

Казус 24. Чи можливо у віндикаційному позові присудження до сплати вартості речі (ціни) у тому розмірі, що під присягою вказав позивач? Чи потрібен в такому випадку “обряд” переходу речі до власника?

Казус 25. Коли відомий власник і саме до нього звернений віндикаційний позов, чи зобов’язаний суд установлювати підставу (обґрунтованість) володіння?

Казус 26. Коли річ стає безхазяйною, чи може вона бути правомірно привласнена всяким бажаючим? Наведіть приклад.

Казус 27. Похідним придбанням власності буде за римським правом:

а) традиція;

б) розпорядження на випадок смерті (заповіт);

в) присудження, тобто придбання по судовому рішенню.

Що загального між ними?

Казус 28. Чи буде традицією (“чи традируємо ми річ”) угода купівлі-продажу, обтяжена передачею купленої речі на збереження чи в заставу, тобто перенесенням фактичного панування на іншу особу?

Казус 29. Чи буде дійсною угода, пов’язана з передачею речі в тому випадку, коли той, хто передавав вважав, що здійснює дарування, а той, хто приймав – що приймає річ у борг? Тобто в тих випадках, коли підстава угоди, те, що римляни називали словом “*causa*”, неоднозначно?

Казус 30. Яку перевагу давала традиція (в порівнянні з манципацією) у зв’язку з тим, що перехід власності став можливим без тілесної передачі речі? І при кредитуванні покупної ціни?

Казус 31. За загальним правилом, той, хто має права власності, не може переносити їх на іншого. Як же бути в тому випадку, коли в числі успадкованих нами речей виявляється і та, котру вважали украденою чи загубленою?

Казус 32. Сусіди уклали договір, відповідно до якого власник пануючої ділянки зобов’язався на користь власника слугуючої ділянки нижченаведеним:

а) щорічною платою;

б) ремонтом забору;

в) допомогою при зборі плодів.

Яке з цих зобов’язань суперечить сервітуту по самому характеру цього інституту?

Казус 33. Сталося так, що в обстановці ажіотажу, який виник при продажі речей на аукціоні, разом з одягом, що входив до складу великої спадщини, була продана тога (верхній чоловічий одяг) самого аукціонера й одяг особи, що допомагали йому. Покупці вже розійшлися, але в залі ще знаходився дехто Х., якому дісталася тога аукціонера. Але Х. Відмовився повернути покупку на тій підставі, що тога продана і традирована (передана) йому самим власником, а заперечення щодо помилки не заслуговує на увагу на тій підставі, що кожен продавець повинен знати свої речі, а тим більше

тогу. До того ж, за загальним правилом, що прийняте римською претурою, дійсний власник переносить за допомогою традиції право власності навіть і тоді, коли він сам не знає свого права на річ.

Чи перейшло право власності на покупця в нашому випадку?

Казус 34. А.А. замовив тогу кравцю за 10 сестерціїв. Кравець приніс готову тогу під час відсутності замовника. Замовник, примірівши, знайшов її занадто довгою. Кравець узявся за переробку і по закінченні її сповістив замовника, що віддасть тогу не раніше одержання домовлених 10 сестерціїв. Замовник не погодився з кравцем і зажадав повернення тоги на тій підставі, що кравець уже передав її у власність, передав добровільно, а виходить, мала місце традиція і він, замовник, зробився власником плаття. Що стосується плати, замовник заявив, що було досягнуто згоди про ціну, але не про терміни сплати.

Як вирішити казус?

Казус 35. Заплативши завдаток, римський сенатор запропонував ювеліру виготовити дорогоцінну брошку. Через півроку, ще не розплатившись з ювеліром, сенатор повернув йому брошку, для того, щоб поміняти дорогоцінний камінь. Ювелір виконав завдання, але видати замовлення відмовився, вимагаючи сплати усієї встановленої плати. Суд, що розглядав справу, зобов'язав ювеліра повернути брошку замовнику за умови сплати вартості другого замовлення.

Чи вірне це рішення? Чим його можна обґрунтувати? Що залишається робити ювеліру?

Казус 36. Дехто А., їдучи в провінцію, куди він був призначений на високу посаду, передав приятелю В. коштовний подарунок для вручення його їх загальному другу – майбутньому ювіляру С. Сталося так, що доручення виявилось невиконаним внаслідок раптової смерті С.

Чи стане В. власником дорученої йому речі за набувальницькою давниною?

Казус 37. Традицію характеризують три умови: законна підстава угоди (кауза), перенесення на нового власника права власності і володіння. Уявімо собі такий випадок: дехто А. традирував річ, наприклад земельну ділянку, покупцю, для того, щоб негайно зробитися орендарем проданої речі. Ні той, ні інший не бачили проданої ділянки, оскільки вона була отримана у спадщину і знаходилася в одній з італійських провінцій.

Чи законно все це?

Казус 38. По праву імплантації насадження належать власнику землі, як тільки вони укоренилися (дали корені). Уявімо собі, що посаджена біля забору яблуня розрослася і пустила корені в сусідньому саду.

Чи стає сусід власником дерева?

Казус 39. У результаті грозових дощів піщана коса, що примикає до земельної ділянки А., була зміщена за течією ріки і деяка частина її виявилася присунутою до берега, що примикає до сусідської земельної ділянки В. Відбулася акцесія (приріст) – з'єднання речей, що належать різним власникам.

Яким буде пов'язане з цим придбання – первісним чи похідним?

Казус 40. Дехто А. придбав статую Юпітера, але при цьому не обумовив, що купує її разом з п'єдесталом.

Чи може він вимагати видачі п'єдесталу як приналежності головної речі?

Казус 41. Як припиняється дія речового сервітуту:

- а) погашувальною давниною;
- б) придбанням слугуючої ділянки власником ділянки пануючої;
- в) через публічне відмовлення, супроводжуване ін юре цесію;
- г) установами родинних відносин між власниками пануючої і слугуючої ділянок;
- д) зміною власників;
- е) в результаті обміну пануючої ділянки на слугуючу?

Казус 42. До якого інституту ближче усього знаходиться емфітевзіс:

- а) володіння;
- б) власності (подобі власності);
- в) оренди;
- г) тримання?

Казус 43. У чому головні відмінності емфітевзіса від простої оренди:

- а) у різному статусі орендної плати;
- б) у різному статусі орендованої землі;
- в) у різному статусі особи – орендаря і емфітевта;
- г) у праві спадкування емфітевзіса?

Казус 44. Юрист Яволен говорить: “Від майна ми чекаємо найбільше користі, тому те, що заподіює більше шкоди, ніж користі, – не майно” (Д.50.16.83). Чи справедливе це судження?

Казус 45. Що значить практично презумпція, що встановлює, що будь-яке землеволодіння вважається необтяженим, поки не буде доведено зворотне?

Казус 46. Чи зобов'язаний Н.Н. терпіти, що дощова вода стікає з більш високого сусідського даху на його власний?

Казус 47. Юриста запитали: “Якщо тварина поранена так сильно, що її можна взяти, то чи вважається вона твоєю з цього моменту?” Дайте розгорнуту консультацію.

Казус 48. Требацій, який жив на узбережжі, одного разу знайшов скриню, де були різноманітні товари. Оскільки вказівки на те, чиї це товари, не було, він забрав скриню собі. Через деякий час до нього прийшов раб Муція з листом від останнього і проханням повернути речі. Кому належать речі, що у бурю були викинуті за борт для полегшення судна?

Казус 49. До юриста звернулися з питанням: “Хто повинен бути власником речі, якщо на пергаментних паперах Тиція Мевій напише вірш, розповідь, промову?” Дайте відповідь.

Казус 50. Каледій купив у Марія сад біля ділянки Іавлена. Марій та Іавлен багато років тому на спільні кошти побудували на землі Іавлена колодязь, що відповідно до домовленості призначався винятково для

зрошення саду Марія. За це Марій відмовився від стягнення боргу з Іавлена. Зараз Іавлен не бажає, щоб Каледій користувався цим колодязем, як його попередник. Каледій посилався на те, що для саду, що був закладений уже після облаштування колодязя, більше нема відкїля поблизу доставити воду. Як вирішити суперечку?

Казус 51. Велій є власником двох будинків, побудованих один біля іншого. З них він одночасно продає один будинок Петріцію, а другий – Урбану. Ділянка останнього доходить до самої стїни будинку Петріція. Але Урбан не бажає, щоб вікна (які за місцевими звичаями відкриваються назовні) і надалі виступали в повітряний простір, що йому належить, а також він не згоден, щоб з даху будинку Петріція вода стїкала на його ділянку. Але Петріцій посилається на те, що в договорі купівлі-продажу є умова про те, що будинок продається “у наявному видимому стані”. Як вирішити суперечку?

ТЕМА 6. ЗОБОВ’ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО

I Дайте визначення:

1. ZobOB’язання.
2. Боржник. Кредитор.
3. Види zobOB’язань.
4. Підстави виникнення zobOB’язань.
5. Способи припинення zobOB’язань.
6. Договір.
7. Види договорів.
8. Контракт. Пакт.
9. Види контрактів.
10. Умови дійсності договорів.
11. ZobOB’язання як би з договорів.
12. Деліктні zobOB’язання.
13. ZobOB’язання як би з делікту.

II Контрольні питання:

1. Що таке zobOB’язання? Види zobOB’язань.
2. Які Ви знаєте підстави виникнення zobOB’язань?
3. Які zobOB’язання бувають частковими, а які солідарними?
4. Що є об’єктом zobOB’язань?
5. Що значить виконати zobOB’язання?
6. Які Ви знаєте засоби забезпечення zobOB’язань?
7. Які способи припинення zobOB’язань?
8. Що таке “контракт”?
9. Які існували види контрактів?
10. Які Ви знаєте види квазіконтрактів?

III Казуси:

Казус 1. Консенсуальні договори виникають із простої угоди сторін. А як розриваються?

Казус 2. Тицій придбав річ у хазяїна-невласника, догадуючись по деяких прикметах, що так воно і є. Але понадіявся на те, що набувальницька давнина (узукапіо) зробить його власником раніше, ніж несумлінність продавця буде виявлена. Грунтовно?

Казус 3. Плодами, як результатом плодоносної речі, користується власник чи той, кому він уступив річ у найм чи оренду.

Що з нижчеперелічених речей не може вважатися “плодом”: молоко, фрукти, м’ясо тварини, відданої у найм, тріски у лісі, викорчуване на орендованій ділянці дерево, руда, що добувається в рудниках?

Казус 4. Кого можна вважати платоспроможним:

- а) того, хто за своїм матеріальним становищем здатен виконати взяті на себе зобов’язання;
- б) того, хто обіцяє виконання, якщо йому буде надана розстрочка;
- в) того, хто обіцяє розплатитися, як тільки одержить очікувану спадщину;
- г) того, хто клянеться сплатити всю суму, але не відразу?

Казус 5. Чи може боржник, який взяв у борг під заставу всього свого майна:

- а) продавати з нього що-небудь, включаючи приплід;
- б) давати в придане;
- в) одержувати нову позику під ту ж заставу;
- г) користуватися речами так, що це – по їх природі – погіршує їх стан?

Казус 6. Чи згодні ви з тим, що “справедливість – мати ексцепції”? Як це варто розуміти в зв’язку з загальною концепцією преторського права?

Казус 7. Що варто вважати помилкою, яка ганьбить договір:

- а) сказано не те, що хотів сказати;
- б) не сказав те, що, може бути, найважливіше для угоди;
- в) думав, що подарунок, а виявилось – купівля-продаж;
- г) думав, що допустимо, а виявилось заборонено законом?

Казус 8. Серед сотні виставлених для продажу рабів покупець вибрав того, хто виділявся своєю інтелігентністю – грека-вчителя, захопленого піратами на березі моря. Продавець повідомив, що він не може вказати ні на достоїнства раба, ні на його пороки, тому що купив – і то через уповноваженого – усю партію відразу, як вона була виставлена на міжнародному невольничому ринку. Покупець, оглянувши раба і поговоривши з ним, знайшов, що він йому підходить. Раба приставили як учителя до дітей хазяїна, і він жив у його родині, як раптом на третьому місяці після покупки упав і забився в епілептичному випадку.

Питання:

- а) це явний чи схований недолік речі;
- б) чи є можливість заявити позов про повернення сплаченого і про розірвання угоди;
- в) дружина і діти заперечують проти повернення, і патерфаміліас схиляється до позову про зменшення купівної ціни;

- г) продавець виставив ексцепцію: не обіцяв, не знав і не міг знати про хворобу раба, але,
- д) погоджується сплатити третину вартості і здійснити реституцію;
- е) покупець погоджується на повернення третини сплаченого, для того, щоб залишити раба у своїй власності.

Що тут засновано на законі, і як би ви вирішили цей казус?

Казус 9. Коли створення товариства вимагало генеральної спільності майна товаришів – при створенні товариства з постійною метою чи тільки спеціальною? А чи може бути, що ціль не мала в даному випадку ніякого значення?

Казус 10. Який з реквізитів товариства ми опустили:

- а) внесок (грошовий, речовинний);
- б) праця (ручна, інтелектуальна);
- в) рівна участь у прибутках і збитках?

Казус 11. Які нормативні акти пов'язані з ім'ям трибуна Аквілія:

- а) про заподіяння шкоди;
- б) про неоплатного боржника;
- в) про обман;
- г) про відсотки позики;
- д) про новацію договорів через стипуляцію?

Казус 12. Цесія (переведення боргу на третю особу) могла бути двох видів: 1) боржник з волі кредитора обіцяє виконання третій особі; 2) кредитор на прохання боржника погоджується прийняти виконання від третьої особи. Одна цесія називалася активною, інша – пасивною.

Яка? Чому?

Казус 13. Будинок Корнелія Пудента зруйнувався через місяць після того, як був побудований, у результаті чого загинув раб. Було встановлено, що будинок зруйнувався через те, що одна з балок, що були використані при його будівництві, була виготовлена з дерева м'якої породи, непридатного для будівництва.

Корнелій Пудент звернувся до продавця дерева, Квинціану Афранію, з позовом про відшкодування вартості будинку і вартості раба. Проте, Квинціан Афраній відшкодувати вартість будинку і раба відмовився, посилаючись на те, що лише одна балка з усієї партії виявилася непридатною, і він не знав про це. Як може бути вирішена суперечка?

Казус 14. Юлій Авгурин і Мунацій Грат уклали договір купівлі-продажу раба. Відповідно договору, Юлій Авгурин зобов'язався передати Мунацію Грату раба, який добре знає садівництво, а Мунацій Грат зобов'язався сплатити за раба обумовлену суму через 10 днів після його передачі. У випадку прострочення оплати, Мунацій Грат зобов'язався сплатити за раба подвійну вартість.

Раб був переданий, проте, минуло 10 днів, а Мунацій Грат не заплатив за нього. У зв'язку з цим Юлій Авгурин зажадав від Мунація Грата оплату в подвійному розмірі. Проте, незабаром з'ясувалося, що переданий раб не знає толк у садівництві.

У зв'язку з цим, Мунацій Грат і зовсім відмовився платити за нього. Як може бути вирішена суперечка?

Казус 15. Амулій Лоренци передав у найм Ветурию Терму земельну ділянку для випасу худоби. Як виявилось, на наданій ділянці росли шкідливі рослини, внаслідок чого вся худоба, що належала Ветурию Терму, загинула. Ветурий Терм звернувся до Амулія Лоренци з вимогою відшкодувати збитки, заподіяні загибеллю худоби. Амулій Лоренци, у свою чергу, відмовився відшкодувати збитки, оскільки він не знав про шкідливі рослини, і зажадав від Ветурия Терма найману плату.

Як вирішити суперечку?

Казус 16. Тацій Мамурій уклав з Манієм Бреном договір наймання будинку терміном на один рік. Плату Тацій сплатив на рік вперед. Через 3 місяці, рятуючись від повсталих рабів, Тацій залишив будинок, і два місяці жив у сусідній провінції. Повернувшись після придушення повстання, він побачив, що будинок був розграбований і спалений. Коли Брен довідався про це, він зажадав від Тація відшкодувати вартість розграбованого майна і вартість будинку. Тацій, оскільки він вважав себе невинним, відмовився відшкодувати шкоду і зажадав повернути йому найману плату за 9 місяців. Як вирішити суперечку?

Казус 17. Колатін Торквіній передав Камілу Квинцію на збереження 50 мішків зерна. Мішки поклали в коморі, що належала Камілу. Внаслідок неогляду Каміла ушкоджений дах комори не був відремонтований до настання сезону дощів. В результаті цього все зерно, що знаходилося в коморі, в тому числі і зерно самого Каміла, було зіпсовано.

Торквіній звернувся до Каміла з позовом про відшкодування вартості втраченого зерна. Чи підлягає позов задоволенню?

Казус 18. Марко Фаустул 10-ти років, що тренувався у стрілянині з луку, убив коня, що належить Красу Клавдію.

Крас Клавдій зажадав відшкодувати йому вартість коня – 30 сестерціїв.

Опікун Марка Фаустула заперечував обов'язок Марка відшкодувати шкоду, оскільки:

- по-перше, ціна в 30 сестерціїв занадто висока, стільки коштував кінь два місяці тому назад. Зараз кінь коштує 25 сестерціїв. А убитий кінь взагалі був куплений 4 роки тому назад (зі слів самого хазяїна) і коштував тоді 20 сестерціїв;
- по-друге, Марко Фаустул є неповнолітнім, і не міг передбачити наслідки своїх дій, а тому не повинен нести відповідальність.

Чи повинна бути відшкодована вартість коня, і якщо так, то в якому розмірі?

Казус 19. Один раз Лентут Силан побачив, що на його полі пасеться чужа череда. З метою прогнати череду зі свого поля, Лентут Силан спустив на нього собак. У результаті 2 коні з череди загинули і трохи були покалічені.

Тит Марій, хазяїн тварин, зажадав від Лентута відшкодувати вартість загиблих і покалічених тварин.

Проте, Лентут Силан відмовився відшкодувати шкоду і заявив, що, по-перше, це усе відбулося з вини самого Тита, тому що він не забезпечив належного нагляду за худобою, а, по-друге, ті збитки, що він, Лентут, поніс унаслідок знищення частини посівів, не менші. Як може бути вирішена суперечка?

Казус 20. Раб Валерія Нуманція в бійці убив раба Авлія Руфуса. Авлій Руфус звернувся до Валерія Нуманція з вимогою сплатити за раба. Він наполягав, щоб Валерій сплатив йому за раба в десятикратному розмірі, оскільки цей раб був його сином, що народився від рабині, і він був прив'язаний до нього.

Валерій Нуманцій сплатити за раба відмовився, посилаючись на те, що:

- раба убив не він, а його раб;
- раб був убитий двоюбою, за яким він, Валерій Нуманцій, спостерігав і може підтвердити, що двобій був чесним. Як вирішити суперечку?

ТЕМА 7. СПАДКОВЕ ПРАВО

I Дайте визначення:

1. Спадкування.
2. Відкриття спадщини.
3. Вступ у спадщину.
4. Спадкодавець.
5. Спадщина.
6. Спадкоємець.
7. Підстава спадкування.
8. Спадкування за законом.
9. Спадкування за заповітом.
10. Форми заповіту.
11. Зміст заповіту.
12. Легати. Види легатів.
13. Фідеїкоміси.
14. Недійсність і безрезультативність заповіту.
15. Кодіцили.
16. Прийняття спадщини.
17. Лежача спадщина.
18. Відумерла спадщина.

II Контрольні питання:

1. Назвіть основні поняття спадкового права.
2. Які передумови виникнення спадкування в Римі?
3. Які Ви знаєте види спадкування?
4. У яких випадках настає спадкування за законом?
5. Хто може бути спадкоємцем за законом?
6. Що таке заповіт і які умови його дійсності?
7. Хто може бути спадкоємцем за заповітом?
8. У якому випадку застосовувалося обов'язкове спадкування?

9. З якого моменту спадщина вважалася прийнятою?
10.Що Ви знаєте про “спадкову трансмісію”?
11.Які межі відповідальності спадкоємця по боргах?
12.Що таке легат?
13.Що таке фідеікоміс?

III Казуси:

Казус 1. Емансипований син, бажаючи брати участь у спадщині, що відкрилася після батька, повинен внести в загальну спадкову масу:

- а) тільки те, що одержав від батька;
- б) вартість приданого, що він дав дочці, яка вийшла заміж;
- в) військовий пекулій.

Казус 2. По смерті спадкодавця, що не залишив заповіту, не виявилось законних спадкоємців, і на спадщину стали претендувати далекий родич померлого і його емансипований син. Кому віддасть перевагу претор?

Казус 3. Спадкодавець і спадкоємець в однаковій мірі були обтяжені боргами на користь кредиторів. Претор дозволив кредиторам спадкоємця задовольнити свої претензії тільки після того, як буде виплачена заборгованість кредиторам спадкодавця. Останні, не одержавши свого, стали вимагати відшкодування з власного майна спадкоємця. Це законна вимога. Що ж залишається кредиторам самого спадкоємця?

Казус 4. Хтось призначив раба своїм спадкоємцем. Чи може раб відмовитися? Чи можна зробити раба спадкоємцем без відпущення на волю?

Казус 5. Хтось відмовив частину свого спадкового майна казні (фиску) на спорудження суспільних будинків, частину – похоронній колегії і частину – фінансовій корпорації, до якої належав. Яка з названих організацій не може бути відмовоотримувачем?

Казус 6. У яких випадках число свідків, що засвідчують заповіт, пропонувалося збільшити (чи викликати нотаріуса), а в яких – дозволялось зменшувати:

- а) при заповіті сліпого, глухого, німого;
- б) під час епідемії;
- в) коли спадкодавець призначає своїми спадкоємцями усіх своїх законних спадкоємців, але не в рівних частках?

Казус 7. Чи можна стверджувати, що спадкування є спадкоємство прав спадкодавця:

- а) усіх;
- б) особливих;
- в) деяких;

Казус 8. Чи можна стверджувати, що спадкування є наступністю прав спадкодавця:

- а) усіх;
- б) особливих;
- в) деяких;
- г) особливо попереджених у законі чи в заповіті?

Казус 9. В яких випадках число свідків, що завіряють заповіт, треба було збільшувати, а в яких – дозволялося зменшувати:

а) при заповіті сліпого, глухого, німого;

б) під час епідемії;

в) якщо спадкодавець призначає спадкоємцями всіх своїх законних спадкоємців, але не в рівних частинах?

Казус 10. Помираючи, Гортензій вказав у тестаменті: “Нехай спадкоємцем буде мій син, що може народитися від моєї вагітної дружини. Якщо ж раптом він, коли стане правоздатним, відмовиться від спадщини, то нехай спадкоємцем буде Курій”.

Після смерті Гортензія його вдова народила мертвого сина.

Тоді претензії на спадщину пред’явив брат покійного, посилаючись на те, що оскільки спадкоємець не став правоздатним, то тестамент є недійсним, і Курій на спадщину претендувати не може. Сторони звернулися в суд.

Як вирішити справу?

8. Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Бондар Н.А. Основи римського права: навчально-методичний посібник (програма, плани семінарських занять, завдання і рекомендації для самостійної роботи, тести) для студентів 1 та 2 курсу денної та заочної форм навчання спеціальності «Право» / Н.А. Бондар. – Суми, 2015.

2. Задорожний Ю. Основи римського приватного права. – К. : Істина, 2012.– 342 с.

3. Макарчук В. С. Римське приватне право / В. С. Макарчук. – Харків : «Атіка», 2015. – 256 с.

4. Орач Є.М. Римське приватне право / Є.М. Орач, Б.Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2015. – 392 с.

5. Основи римського приватного права. Стислий курс. / За заг. ред. В. А. Кройтор.– Харків : НікаНова, 2014.– 197 с.

6. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право. 3-тє вид. – К.: Юрінком Інтер, 2003(13). – 512с (528 с.).

7. Слипченко С.А., Смотров О.И., Кройтор В.А., Шишка Р.Б. Основы римского частного права. – Х.: Эспада, 2004.

8. Самойленко Г. В. Основи римського цивільного права : навч. посіб. у схемах та табл. / Г. В. Самойленко, А. М. Серєда ; Держ. ВНЗ «Запоріж. нац. ун-т» М-ва освіти і науки України. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – 221 с.

9. Харитонов Е.О. Рецепция римского частного права : Теоретический та историко-правовой аспекта. – Одеса, 1997. – 281 с.

10. Харитонов Є.О. Основи римського приватного права: (Посібник для підготовки до іспитів для зайнятих, розумних та допитливих). – Х. : Одісей, 2013. – 352 с.

11. Підопригора О.А. Основи римського приватного права. – К., 1995.

Додаткові:

1. Аксенова О. В. Римско-правовая категория *iustitia*: историко-лингвистическое осмысление / Аксенова Ольга Васильевна // История государства и права. – 2010. – № 21. – С. 9 – 13.
2. Алексеева, Т. А. Принципы римского права в советских конституциях / Т. А. Алексеева // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки : Научный журнал. 2012. № 4. – С. 31 – 39.
3. Балко О. Становлення інституту шлюбу в римському праві та у країнах романо-германського типу правової системи / Олеся Балко // Віче. – 2010. – № 12 (черв.). – С. 5 – 8.
4. Баркалло В. Об ответственности по гражданскому праву. Перевод с польск. – М., 1978.
5. Бойко І. Й. Вплив римського приватного права на розвиток правового регулювання цивільних відносин в Україні [Електронний ресурс] / І. Й. Бойко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2013. – Вип. 2. – С. 87 – 96.
6. Бондар Н. Історико-правові засади рецепції римського приватного права в правовій системі Польщі // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2014. – №1. – С. 6 – 13
7. Бондар Н.А. До поняття рецепції римського права / Н.А. Бондар // Матеріали науково – практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів СНАУ. (14 – 18 квітня 2014 р.) – Суми, 2014
8. Бостан С. К. Обман як кримінально каране діяння в Римському праві / С. К. Бостан // Держава та регіони. Серія : Право. – 2011. – № 2. – С. 5 – 8.
9. Бычков А. И. Смешанный договор в римском частном праве / Бычков Александр Игоревич // История государства и права. – 2011. – № 23. – С. 8 – 11.
10. Бычков, А. И. Смешанный договор в римском частном праве / А. И. Бычков // Ленинградский юридический журнал : Научно-теоретический и информационно-практический межрегиональный журнал. 2011. № 4. – С. 130 – 136.
11. Бычков, А.И. Смешанный договор в римском частном праве / Александр Игоревич Бычков // История государства и права. 2011. № 23. – С. 8 – 11.
12. Бышков, П.А. Права на чужие земельные участки в римском праве / П.А. Бышков // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки : Научный журнал. 2010. № 3. – С. 5 – 10.
13. Вергилий Буколики. Георгики. Энеида. – М., 1971. – БВЛ: Серия I. Т. 6.
14. Винниченко, Ю.В. *Iura vicinitatis* в римском частном праве / Юлия Вараздатовна Винниченко // История государства и права. 2012. № 12. – С. 27 – 29.
15. Вірченко В. В. Еволюція спадкового права в Римській імперії [Електронний ресурс] / В. В. Вірченко // Вісник Академії праці і

- соціальних відносин Федерації профспілок України. Сер. : Право та державне управління. – 2013. – № 1. – С. 18 – 23.
- 16.Вовк В. М. Культурно-антропологічний підхід у викладанні курсу «римське приватне право» [Електронний ресурс] / В. М. Вовк // Філософські обрії. – 2013. – Вип. 29. – С. 120 – 124.
- 17.Вовк В. М. Манципація як елемент культу предків у римській правовій культурі [Електронний ресурс] / В. М. Вовк // Філософські та методологічні проблеми права. – 2014. – № 1. – С. 111 – 115.
- 18.Вовк В. М. Феномен "живого небіжчика" у римському праві [Електронний ресурс] / В. М. Вовк // Наше право. – 2013. – № 7. – С. 12 – 16.
- 19.Вовк В. Римське право через призму культурно-правової антропології : (до постановки проблеми) / Вікторія Вовк // Підприємництво, госп-во і право. – 2011. – № 1. – С. 60 – 63.
- 20.Волков А.В. Возникновение проблемы злоупотребления правом в древнеримской цивилистике / А.В. Волков // История государства и права. 2010. № 4. – С. 43 – 47.
- 21.Воробьев С.М. Предпосылки развития института компенсации морального вреда на ранних этапах становления романо-германской системы права / Сергей Михайлович Воробьев // Гражданское право : Научно-практический журнал. 2010. № 2. – С. 12 – 15.
- 22.Ворсуль В. Категорія “інтерес” у римському сімейному праві / В. Ворсуль // Право України. – 2012. – № 3 – 4. – С. 521 – 528.
- 23.Горбунов М.А. К вопросу о современном состоянии науки римского права / М.А. Горбунов // Вестник Российской правовой академии. 2010. № 3. – С. 77 – 81.
- 24.Гордон А. Представительство в гражданском праве. – СПб, 1879.
- 25.Гребенщикова Т. Система контрактов по римскому частному праву / Татьяна Гребенщикова // Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы : Матер. 2-ой Междунар. науч.-практ. конф. (г. Симферополь, 16 – 17 апреля 2010 г.) : Сб. науч. тр. 2010. – С. 475 – 476.
- 26.Грейвзр.Я. Клавдий. – М., 1984.
- 27.Гринько С. Д. Викладання римського приватного права в юридичних навчальних закладах [Електронний ресурс] / С. Д. Гринько // Університетські наукові записки. – 2010. – № 1. – С. 289 – 294.
- 28.Гринько С. Д. Формування концепції деліктних зобов'язань у праві стародавнього Риму / С. Д. Гринько // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 34. Том 1. Ужгород, 2015. – С. 75 – 81.
- 29.Дебінський А. Римське право і правова культура Польщі / А. Дебінський // Право України. – 2012. – № 1 – 2. – С. 395 – 403.
- 30.Дождев Д. Методологические проблемы изучения римского права: индивид и гражданское общество / Д. Дождев // Вестн. древ. истории. – б. 2003. – № 2. – С. 91 – 111.

31. Дячук Л.В. Заборони шлюбу адміністраторів та громадян провінцій в римському праві та законодавстві Юстиніана / Л. В. Дячук // Часопис Київ. ун-ту права. – 2011. – № 3. – С. 20–23.
32. Ємельянова Л. В. Застава та її захист у римському праві / Л.В. Ємельянова // Приватне право в умовах глобалізації: на шляху до ренесансу українського права. Миколаїв : Ілліон. – 2016. – С. 25 – 31.
33. Ємельянова Л. В. *Stirulatia* роене (неустойка) – обіцянка сплатити штраф / Л. В. Ємельянова // Приватне право в умовах глобалізації: сучасні орієнти правового розвитку: збірник наукових праць / за ред. І. Г. Оборотова. – Миколаїв : Іліон, 2017. – С. 22 – 27.
34. Задорожній Ю. Започаткування римським правом принципів права у країнах романо-германської правової сім'ї / Ю. Задорожній // Право України. – 2010. – № 3. – С. 272 – 276.
35. Задорожній Ю. Перспективи використання римського права у цивільному законодавстві України / Ю. Задорожній // Право України. – 2008. – № 10. – С. 149 – 153.
36. Захарова Д. И. Эстраординарный римский гражданский процесс как наиболее технологическое средство для защиты прав / Захарова Дарья Игоревна // История государства и права. – 2011. – № 23. – С. 6 – 8. 13.
37. Исаев И. А. Наследие римской идеи Макиавелли / Игорь Андреевич Исаев // История государства и права. 2013. № 7. – С. 2 – 7.
38. Исаев И.А. "Дух римского права" и историческая школа права / Игорь Андреевич Исаев // История государства и права. 2012. № 13. – С. 23 – 27.
39. Кареев Н. Государство – город античного мира. – СПб, 1905.
40. Качур В.О. Природні умови обмеження правосуб'єктності фізичних осіб у Стародавньому Римі / Віра Олегівна Качур // Часопис Київ. ун-ту права. – 2010. – № 3. – С. 8 – 12.
41. Кияшко, В. Некоторые вопросы предъявления виндикационного и негаторного исков / Владислав Кияшко // Право и экономика. 2010. № 1. – С. 63 – 67.
42. Кнабе Г.С. Корнелий Тацит. Время. Жизнь. Книги. – М., 1981. – 208 с.
43. Кодинець А. Концепція прав на безтілесні речі: історичний аспект та сучасне розуміння / А. Кодинець // Юридична Україна : Щомісячний правовий часопис. – 2015. – №1. – С. 34 – 41.
44. Колибабчук Н. К. Формирование института юридических лиц в Древнем Риме / Н. К. Колибабчук // Римське право і сучасність : матер. Міжнар. наук. конф. (Одеса, 28 травня 2011 р.) . 2011 . 402 с. – С. 66 – 69.
45. Кононенко В. П. Прецедент у Римському праві / В. П. Кононенко // Проблеми законності : академіч. зб. наук. праць / Нац. юридич. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2010. – Вип. 108. – С. 21 – 29.

46. Корнелий Непот. О знаменитых иностранных полководцах. Из книги о римских историках // Перевод с латинск. и комент. Н.Н.Трухиной. – М., 1982. – 208 с.
47. Кофанов Л.Л. Jus gentium и международные суды античности // Древнее право (научн. журнал). – 2009. – № 2 (24). – С. 58 – 84.
48. Кофанов Л.Л. Обязательственное право в архаическом Риме (VI -IV вв. до н.э.). – М., 1994. – 240 с.
49. Кривцов А.С. Общее учение об убытках. – Юрьев, 1902. – 219 с.
50. Марей А.В. К осмыслению феномена рецепции римского права: формирование ius commune в Западной Европе в XII – XIV вв. / Александр Владимирович Марей // Государство и право* : Журн. Рос. акад. наук. 2012. № 5. – С. 96 – 102.
51. Медведев С. Н. Проблемы римского владения / С. Н. Медведев // Северо-Кавказский юридический вестник. 2012. № 1. – С. 65 – 69.
52. Медведев С.Н. Laesio enormis в римском и современном гражданском праве / С. Н. Медведев // Северо-Кавказский юридический вестник. 2010. № 2. – С. 33 – 35.
53. Мирза С. С. Висвітлення джерел римського права у творчості Д. І. Азаревича [Електронний ресурс] / С. С. Мирза // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 1. – С. 181 – 182.
54. Мирза С. С. Учення про джерела римського права в наукових працях цивілістів Новоросійського університету [Електронний ресурс] / С. С. Мирза // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 2. – С. 178 – 180.
55. Назаренко В. Поняття, сутність та тенденції розвитку юридичного процесу і юридичної процесуальної форми від стародавнього Риму до сучасності / Вячеслав Назаренко // Підприємництво, госп-во і право. – 2010. – № 5. – С. 7–11.
56. Остроумов Н. В. Перспективы российского гражданства законодательства при использовании римского института "эмфитевзис" / Николай Владимирович Остроумов // Право и государство: теория и практика : Научно-практический и информационно-аналитический ежемесячный журнал. 2013. № 3. – С. 60 – 62.
57. Пассек Е. Неимущественный интерес в обязательстве: Дис. для получения степени Магистра Римского права. – Юрьев.
58. Підпригора О. Римське право як підгрунття юридичної освіти / О. Підпригора // Право України. – 2000. – № 1. – С. 117 – 120.
59. Покровский И.А. Абстрактный и конкретный человек перед лицом гражданского права. – СПб, 1913. – 24 с.
60. Покровский И.А. История Римского права. Изд. 2-е. – Петроград, 1915. – 578 с.
61. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. – Петроград, 1917.

62. Полдников Д. Ю. О значении некоторых терминов Римского договорного права / Д. Ю. Полдников // Правоведение. – 2010. – № 2. – С. 153–166.
63. Полдников Д. Ю. К проблеме формирования принципа *pacta sunt servanda* в традиции западноевропейского *ius commune* / Д. Ю. Полдников // Римське право і сучасність : матер. Міжнар. наук. конф. (Одеса, 28 травня 2011 р.). 2011. 402 с. – С. 36 – 39.
64. Рехтина И. В. Правовая определенность (*res judicata*) в истории права Древнего Рима / Рехтина Ирина Владимировна // История государства и права. – 2011. – № 22. – С. 43 – 46.
65. Римське право і сучасність : матеріали Міжнар. наук. конф. (Одеса, 24 травня 2013 р.) / НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2013. – 369 с.
66. Римське право і сучасність : матеріали Міжнар. наук. конф. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр Нац. акад. прав. наук України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» ; [упоряд.: І. В. Давидова, Б. В. Фасій, К. І. Спасова ; за заг. ред. Є. О. Харитонова]. – Одеса : Фенікс, 2015. – 300 с.
67. Рыжук Е.В. Защита деловой репутации в римском праве: связь с современностью / Екатерина Викторовна Рыжук // Проблемы вдосконалення цивільного законодавства України : Матер. круглого столу 12 травня 2012 р. 2012. 184 с. – С. 137 – 139.
68. Савельев В. А. Владение в римском классическом праве и современное законодательство / Вячеслав Александрович Савельев // Журнал российского права. 2013. № 1. – С. 87 – 95.
69. Савельев, В.А. Сервитуты и узуфрукт в римском классическом праве / Вячеслав Александрович Савельев // Журнал российского права. 2011. № 11. – С. 92 – 102.
70. Сергеев, Д. Б. От древнеримской муниципии – к современному муниципальному образованию. От «прообраза» юридического лица – к юридическому лицу публичного права? / Дмитрий Борисович Сергеев // История государства и права. 2013. № 1. – С. 7 – 11.
71. Слободян С. А. Естественное начало существования физического лица по римскому праву / Слободян Станислав Александрович // История государства и права. – 2011. – № 23. – С. 2 – 6.
72. Слободян С. А. Искусственное начало существования физического лица по римскому праву / Слободян Станислав Александрович // История государства и права. – 2012. – № 4. – С. 11 – 17.
73. Словарь античности. Пер. с нем. – М., 1989. – 704 с.
74. Словарь латинских крылатых слов / Под ред. Боровського. – М., 1982. – 959 с.
75. Соломахина Е. А. Строеие римской семьи / Е. А. Соломахина // Римське право і сучасність : матер. Міжнар. наук. конф. (Одеса, 28 травня 2011 р.). 2011. 402 с. – С. 72 – 74.
76. Танимов О. В. Фикции в древнеримском праве / Олег Владимирович Танимов // История государства и права. 2013. № 12. – С. 21 – 26.

77. Тацит К. Анади. – Л., 1970 – Т. 1.11.
78. Угурчиева Х.О. К вопросу о нравственности в римском праве / Х.О. Угурчиева // Актуальные проблемы экономики и права : Научный журнал. 2011. № 2. – С. 158 – 162.
79. Халабуденко О. А. Iura in re aliena: от римского права к современному гражданскому праву / О. А. Халабуденко // Римське право і сучасність : матер. Міжнар. наук. конф. (Одеса, 28 травня 2011 р.) . 2011 . 402 с. – С. 44 – 46.
80. Цицерон. О старости. О дружбе. Об обязанностях. – М., 1974.
81. Цунео И. Современное право Японии. – М., 1989.
82. Чирихин И. Солидарность в обязательствах. – Казань, 1988. – 104 с.
83. Шаркова І. М. Добросовісне володіння в римському приватному праві: витоки рецепції в сучасне цивільне право України [Електронний ресурс] / І. М. Шаркова // Юридична наука . – 2013. – № 8. – С. 23 – 32.
84. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. – М., 1982. – 238 с.

Інформаційні ресурси:

1. <http://www.nbuv.gov.ua/eb/ep.html> – Електронний фонд наукових публікацій
2. <http://elibrary.ru> – Наукова електронна бібліотека eLiBRARY.RU
3. http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/zmist.htm – Електронна бібліотека Князева
4. <http://www.nbuv.gov.ua> – Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского (полные тексты авторефератов диссертаций, электронные версии периодических изданий)
5. <http://determiner.ru> – Национальная юридическая энциклопедия
6. <http://pravoznavec.com.ua> – Электронная библиотека юридической литературы
7. <http://www.lawbook.by.ru> – Библиотека юриста
8. <http://ukrlibrary.com.ua/> – Онлайн-підручники
9. <http://studentam.kiev.ua/> – Електронна бібліотека підручник
10. <http://portal.rada.gov.ua/> – Правознавець: Електронна бібліотека юридичної літератури
11. <http://www/lib/ua-ru/net> – студентська електронна бібліотека
12. <http://pidruchniki.ws> – українські підручники онлайн
13. <http://lib.onua.edu.ua/new/> – Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія»